

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Кабинетно проучване на тема: „Развитие на туризма в община Стамболово“

с. Стамболово

2023 г.

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Съдържание

Встъпление	4
I. Същност и особености на туристическите дейности	6
II. Класификация, особености и значимост на туризма	11
1. Класификация на туризма според националната принадлежност на туристите	12
2. Класификация на туризма в зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите	13
2.1. Лечебен туризъм	13
2.2. Ваканционен (рекреативен) туризъм	14
2.3. Спортен туризъм	14
2.4. Културен туризъм	14
2.5. Служебен (официален) туризъм	15
2.6. Религиозен (култов) туризъм	15
2.7. Обществен туризъм	15
2.8. Транзитен туризъм	15
3. Класификация на туризма в зависимост от използването на транспортно средство	15
III. Значението на туризма за развитието на местната икономика	17
IV. Фактори и ресурси за развитието на туризма	18
1. Природни фактори	19
2. Обществени фактори.	20
VI. Развитие на туризма в община Стамболово	24
1. Представяне на заинтересованите страни в туризма в община Стамболово	24
2. Общо представяне на основните природни, културни и туристически обекти в община Стамболово, които могат да се посещават от туристи	29
2. Анализ на културно-историческото наследство	35
3. Описание на елементите на културното наследство в населените места	44
4. Природни забележителности, защитени зони и местности на територията на община Стамболово	48
4.1. Природни забележителности	48
4.2. Защитени зони и местности	49
VII. Основни проблеми и съвременни тенденции в развитието на туризма	53
VIII. Европейската политика за развитие на туризма	61
Заклучение	68

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Встъпление

Туризмът е един от основните икономически сектори в света. Това е третата по големина категория за износ (след горива и химикали) и през 2019 г. той представлява 7% от световната търговия. За някои държави туризмът може да представлява над 20% от техния БВП. Европейският съюз е най-посещаваният регион в света. През 2019 г. 27-те държави от ЕС са приели приблизително 539 млн. чуждестранни туристи - почти 37 % от общия брой в световен мащаб. През същата година приходите на ЕС-27 от международен туризъм са били 383 млрд. евро или 28,9 % от приходите от туризъм в световен мащаб¹.

Българският туризъм изпрати 2021 като една добра и успешна година. Въпреки натиска на пандемията туристическият сектор започна да се възстановява с неочаквано бързи темпове. След първоначалния COVID шок през 2020 година, през 2021 г. и особено през 2022 г. хватката на пандемията върху туризма се разхлаби и отново отприщи пътуванията – както за българи, така и за чужденци към нашата страна.

За периода 1 юни – 25 юли 2022 г. общият брой туристически регистрации в местата за настаняване в България **надхвърля 1,8 млн.**

Вътрешният пазар е водещ с над 990 хил. регистрации на българи в местата за настаняване, следван от пазари Румъния – над 260 хил., Полша – над 98 хил., Германия – над 70 хил., Чехия – над 56 хил., Великобритания – над 50 хил., Израел – над 33 хил., Молдова – над 29 хил.²

Въпреки подобрението туризмът е един от секторите, най-силно засегнати от пандемията COVID-19 и войната в Украйна, което се отразява на икономиките, поминъка, обществените услуги и възможностите на всички държави и особено на европейските. Следователно сектор “туризъм” осигурява поминък за милиони хора както в развиващите се, така и в развитите икономики. Кризата постави в глобален план под заплаха от 100 до 120 милиона директни туристически работни места в риск. Малките предприятия (които заемат 80% от световния туризъм) са особено уязвими. Жените, които съставляват 54% от работната сила в туризма, младежите и работниците в неформалната икономика са сред най-рисковите категории.

¹ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/eu-support-in-tourism-27-2021/bg/>

² <https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/informaciya-za-leten-sezon-2022>

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Целта на настоящото кабинетно проучване да се направи анализ и да се разгледат даденостите на община Стамболово в контекста на българския, европейския и световен туризъм. Това предполага преглед на световните, европейските и българските тенденции на развитие на туризма през последните години, на действащата българска нормативна уредба регламентираща дейностите в този сектор, съществуващата туристическа инфраструктура и възможностите за разнообразяване на предлаганите туристически продукти, включително чрез разработването на допълнителни туристически пакети (спорт, лов, риболов, обиколки на различни културни и природни забележителности). Постигането на тази амбициозна задача е възможно да се постигне само с обединените усилия на всички заинтересовани страни на местно, регионално и национално равнище. Това кабинетно проучване ще подпомогне разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово за следващите 6 години.

За реализацията на предложените цели и приоритети в настоящия анализ е необходимо разработването на средносрочна стратегия за развитието на сектор “туризъм” до 2028 г, която, не просто да анализира моментното състояние на бранша и предлаганите от него туристически продукти, както и да предложи конкретни стъпки, мерки и цели за бъдещото устойчиво развитие на сектора в община Стамболово. Само така ще може да се преодолее ниската ефективност при управлението на ресурсите, които ЕС е поставил в центъра на огромна екосистема от туристически предприятия, които допринасят съществено за просперитета и работните места във всички държави членки.

Базирайки се на европейските и националните политики е необходимо общината да създаде условия за интегриране и допълване на политиките по развитие на сектор “туризъм” с тези в областта на природата и биологичното разнообразие, които, не просто да допълват, а да са в основата на туристическата политика за устойчиво развитие. За постигане на това синхронизиране е необходимо да се провежда целенасочена политика, която: да осигурява разделното събиране на отпадъците, да насърчава опазването на биоразнообразието, да въвежда екологични иновации в туристическите предприятия и да изгражда екологосъобразна инфраструктура, която да бъде с понижено потребление на енергия, генерирана основно от възобновяеми енергийни източници. За да се реализират тези цели е необходимо да се повиши ефективността на управлението на ресурсите за туристическите предприятия, което е

невъзможно без концепция за адаптация на туристическия сектор към настъпващите климатични промени.

Въпреки проблемите, които възникнаха от пандемията от COVID-19 и войната в Украйна и през следващите години международните туристи в световен мащаб се очаква да нарастват с 3,3% годишно между 2010 и 2030 г., за да достигнат 1,8 милиарда до 2030 г., според дългосрочния прогнозен доклад на Световна организация по туризъм (COT) „Туризм към 2030г.“ Между 2010 и 2030 г. пристигащите в нововъзникващите дестинации (+ 4,4% годишно) се очаква да се увеличат с два пъти в сравнение с тези в развитите икономики (+ 2,2% годишно). Пазарните дялове на нововъзникващите икономики са се увеличили от 30% през 1980 г., на 45% през 2016 г. и се очаква да достигнат 57% до 2030 г., което се равнява на над 1 милиард международни туристи³.

I. Същност и особености на туристическите дейности

Туризмът е социално-икономическо явление, което се е появило на определен етап от общественото развитие, когато се появяват осъзнати нужди на хората от почивка.

Понятието „**туризъм**“ има френски произход (tour) и се превежда като обиколка, т.е. това е едно пътуване, което завършва на същото място, от където е започнало. Думата „туризъм“ е изведена от термина „tour“ и е „изкована“ от френския писател Стендал през 1830 г. Според “Webster’s International Dictionary” (1961) туризъм означава: „пътуване, при което човек се връща в началната точка; обиколно пътешествие, обикновено по работа, за удоволствие или за обучение, по време на което се посещават различни места и чийто маршрут обикновено е планиран”.

„**Туризм**“ е дейността на посетителите, предприемащи пътуване до дадена дестинация извън обичайното им място на пребиваване за по-малко от година. Това може да бъде по работа, за отдых, за възстановяване, за почивка и развлечение⁴. Туристите попадат в нова среда и се откъсват от ежедневието си, което е дълбокият смисъл на туризма като дейност.

Секторът на туризма обхваща широка група икономически дейности, предоставящи стоки и услуги, търсени от посетителите за пряко или косвено подпомагане на тяхната туристическа

³ https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2019-10/ministry_of_tourism_turisticheski_tendencii_p2_2020.pdf

⁴ Евростат, Tourism — Overview.

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

дейност. Това могат да бъдат: транспортни услуги, които улесняват движението на хора, туристически агенции и туроператори; настаняване; ресторантьорски и кетърингови услуги; съоръжения за култура, спорт и развлекателни дейности, както и местни туристически стоки и услуги.⁵

С проблемите на туризма се занимава конкретно „Географията на туризма”. Тя изучава териториалните проявления на явленията свързани с туристическите пътувания, рекреационно – туристическите ресурси, МТБ на туризма, туристическите потоци, връзките на туризма с природната среда и много други проблеми.

Операционализацията на понятията свързани с туризма ще помогне особено много при разработването на анкетната карта и сценария за фокус групите, както и при разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово. Ето защо първо ще се изясни съдържанието на основните дейности касаещи развитието на туризма.

Туристическите дейности според Закона за туризма в България са:

- 1. туроператорската и туристическата агентска дейност;**
- 2. хотелиерството, което предоставя туристически услуги във всички видове категоризирани по закона средства за подслон и места за настаняване.**
- 3. ресторантьорството, което предоставя туристически услуги във всички видове категоризирани по закона заведения за хранене и развлечения.**
- 4. предоставянето на тематично ориентирани допълнителни туристически услуги в областта на морския, зимен (ски), културния, кулинарния, здравния (балнео, СПА, уелнес, медицински), планинския, селския, винения, еко, конгресния, детския и младежкия, приключенския, спортния, ловния, голф и други видове туризъм;**
- 5. предоставянето на екскурзоводски услуги, воденето на туристи в планинска и природна среда и предоставянето на услуги за спорт и обучение на туристи по снежни спортове.**

⁵ Световна организация по туризъм към ООН, методологически бележки към статистическата база данни за туризма.

Без **туроператорската дейност** не може да се развива туризъм, защото туроператорите организират груповите или индивидуални туристически пътувания с обща цена и продажба на пътувания пряко и/или чрез туристически агент по договор и ваучер на краен потребител.

Туристическата агентска дейност извършва посредничество при: продажби на организирани пътувания, авиационен, воден, железопътен и автомобилен превоз; резервационни, визови, екскурзоводски и други допълнителни туристически услуги, както и застраховки, свързани с туристическото пътуване.

Основни туристически услуги са предоставянето на: нощувки, хранене, транспортни услуги, осъществявани при спазване изискванията на действащото законодателство в областта на транспорта.

Допълнителни туристически услуги са услугите, свързани с пътувания, развлечения, прояви и други събития с културен и опознавателен характер, спортно-анимационни, балнеолечебни и други медицински услуги, конгресни и делови прояви, отдаване под наем на съоръжения, екипировка и превозни средства, школи и клубове по езда, сърф яхтинг, ски-училища, училища за водни спортове и други услуги, способстващи развитието на туризма. Преобладаващата част от тези услуги са свързани с улесняване пребиваването на туристите, активизиране на почивката им, повишаване комфорта на пребиваване, както и задоволяване на хоби интереси.

Без осъществяването на пряка връзка между различните туристически дейности и услуги не може да се постигне напредък в развитието на туризма на дадена територия, затова те трябва да се идентифицират, да се познават добре и да се подпомагат от всяко общинско ръководство. Освен това трябва да се познават добре и туристическите обекти, които функционират на целевата територия. Само иницирирането на действия в синхрон и координация между публичните и частните субекти може да се осигури необходимия успех в туристическия сектор.

Туристически обекти са основните туристически структури на базата на които може да се развива туризъм на дадена територия. Според Закона за туризъм те са:

1. местата за настаняване:

- а. клас А - хотели, мотели, апартаментни туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили;

- b. клас Б - семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, бунгала и къмпинги;
 - c. клас В - стаи за гости и апартаменти за гости;
- 2. **заведенията за хранене и развлечения** (самостоятелни и прилежащи към места за настаняване) - ресторанти, заведения за бързо обслужване, питейни заведения, кафе-сладкарници и барове;
- 3. **туристическите хижи**, туристическите учебни центрове и туристическите спални и прилежащите към тях заведения за хранене - туристически столови, туристически бюфети и туристически столови със сервитьорско обслужване;
- 4. **ски пистите** - ски писти за алпийски ски, сноуборд и ски бягане, детските ски зони и снежните паркове;
- 5. **самостоятелните и прилежащите към места за настаняване балнеолечебни (медикул СПА) центрове**, СПА центрове, уелнес центрове и таласотерапевтични центрове;
- 6. **плажовете** - плажове към естествени и към изкуствени водни обекти;
- 7. **офисите за упражняване на туроператорска и туристическа агентска дейност;**
- 8. **туристическите информационни центрове;** 9
- 9. **посетителските центрове за представяне и експониране на местното природно и културно наследство;**
- 10. **музеите и обществените и частните колекции с културни ценности и художествените галерии;**
- 11. **центровете за изкуство и занаяти и центровете за временни изложения с туристическа цел;**
- 12. **туристическите пътища/пътеки и веломаршрутите;**
- 13. **обектите за катерене, парапланеризъм и маршрутите тип „виа ферата“;**
- 14. **конните бази за любителска езда и маршрути за конна езда;**
- 15. **аквапарковете, водните атракционни и приключенските паркове;**
- 16. **атракционните и тематичните паркове;**
- 17. **гольф игрищата;**
- 18. **местата за наблюдение на диви животни и птици;**
- 19. **ловните стопанства по Закона за лова и опазване на дивеча;**
- 20. **винарните изби;**

Проектът е финансиран от 2014-2020-2020 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставки за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

21. недвижимите културни ценности по Закона за културното наследство, културните институти по Закона за закрила и развитие на културата, защитените територии по Закона за защитените територии - в случай че са социализирани и предлагат условия за приемане и обслужване на туристически посещения и в съответствие с режимите за опазването им и с вътрешните правилници на лицата, на които е предоставено правото на управление.

22. пещерите - в случай че са социализирани и предлагат условия за приемане и обслужване на туристически посещения и в съответствие с режимите за опазването им и с правилата на лицата, на които е предоставено правото на управление.

Туристически продукт според Закона за туризма е съвкупността от туристически услуги, предлагани и/или предоставяни в един или няколко туристически обекта. Най-общо туристическият продукт представлява съвкупност от стоки и услуги, които са резултат от производствената дейност на туристически и други предприятия, но и от различни блага, които не са плод на човешкия труд и са привидно безплатни – слънце, вода, красиви пейзажи, културни и исторически забележителности, които също имат значение при определяне на крайната цена на продукта.

Туристическият пакет представлява комбинация от основни и допълнителни туристически услуги в рамките на организирано туристическо пътуване с обща цена.

Туристически ваучер е документ под отчет, издаден от регистриран туроператор, който удостоверява съществуването на договор между туроператора и туриста като потребител на туристическа услуга и потвърждава нейното плащане.

Материално-техническата база на туризма - обхваща всички средства, които се използват в туристическото обслужване и с помощта на които се произвеждат, предоставят и продават стоки и услуги на туристите.

Туристическа инфраструктура е комплекс от съоръжения, чиято дейност обслужва туризма и е пряко свързана с осигуряването на необходимите инсталации и комуникации при организацията на туристическото обслужване - ток, вода, пътища и др.

Туристическите разходи са общите разходи за потребление, направени от посетителя или от негово име за и по време на неговото/нейното пътуване или престой в дадена дестинация;

II. Класификация, особености и значимост на туризма

Туризмът в началото на ХХI век се характеризира с огромно видово разнообразие. Това се дължи на много причини, от които по-съществените са разширяването на обхвата на рекреационно-туристическите ресурси и провокиране интереса на туристите към новите атрактивни разнообразни дейности, предлагани на туристическия пазар.

Днес все още не е приета единна класификация на видовете туризъм независимо че през последните 30 години това е било обект на обсъждане и дискусии на много конгреси и други научни форуми.

За по-доброто изучаване на видовете туризъм повечето автори използват сегментарния подход, като се позовават на различни критерии (мерило, по което се прави преценка criterium за подреждане на отделните таксонометрични единици (вж. Бъчваров 1996 и Нешков 2001; Стоименов 1999). Те могат да бъдат подредени по следния начин⁶.

1. Според националната принадлежност на туристите.
2. В зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите.
3. Социално-демографска характеристика на туристическия поток.
4. Транспортен критерий.
5. В зависимост от битовото осигуряване на туристите.
6. Критерий времетраене на отдиха и туризма.
7. Критерий географска среда (разположението на туристическата дестинация, към която се насочват туристите).
8. Според начина на провеждане.
9. В зависимост от икономическия и социалния ефект на туризма.
10. Критерий влияние върху околната среда.
11. Класова принадлежност.
12. В зависимост от организационните си форми.

⁶ https://www.studentskigrad.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=3962:2012-06-19-07-21-52&catid=57:2011-01-05-15-11-45&Itemid=91

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Тук ще се спрем на някои от класификациите, базирани на определен критерии:

1. Класификация на туризма според националната принадлежност на туристите

Според националната принадлежност на туристите се различават два основни вида туризъм:

- **международен (външен);**
- **национален (вътрешен).**

Тези два основни вида може да бъдат декомпозирани на **местен, регионален и национален туризъм**.

Международният (външен) туризъм се осъществява, когато туристопотокът е съставен от чужди граждани в пределите на дадена страна. При този вид туризъм винаги има преминаване на държавни граници и изразходване на чуждестранна валута за реализацията на туристическата дейност.

Деленето на туристопотока по произход предопределя диференцирането на два подвида: *активен международен и пасивен международен туризъм*.

Активен туризъм е този, при който чужди граждани посещават например Република България и изразходват валута, придобита в собствената им страна. С това се активизира платежният баланс на нашата страна. От гледище на народното стопанство активният международен туризъм се оприличава на износа (скрит износ), понеже осигурява постъпления от чужда валута за страната.

Пасивен международен туризъм имаме в случая, когато български граждани пътуват извън пределите на страната и за своето пътуване и пребиваване зад граница изразходват валута, придобита в Република България. Този вид туризъм се сравнява с вноса (*скрит внос*), понеже води до валутни разходи на страната. Принципът на взаимната икономическа изгода и културния обмен активно съдействат за развитието и на активния, и на пасивния туризъм. Всяка страна сама преценява съобразно обективните условия в каква степен да развива активния и пасивния международен туризъм и да търси най-благоприятното съотношение между тях.

Национален (вътрешен) туризъм - осъществява се от туристите в пределите на собствената им страна. Те пътуват до вътрешни дестинации и за тази цел изразходват национална валута.

2. Класификация на туризма в зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите

По този критерий различаваме условно 8 вида туризъм. Те се свързват с рекреационни или познавателни дейности. Най-често наблюдаваме тяхната комбинация.

2.1. Лечебен туризъм

Лечебният туризъм е известен и под наименованието медицински туризъм. Този вид туризъм е в тясна взаимовръзка с ваканционния или рекреативен туризъм. Практикува се с цел профилактика на здравето или за неговото частично или пълно възстановяване след прекарано заболяване. Туристите се насочват към лечебните места от медицински специалисти или от други препоръки. Лечебният туризъм има разновидности, които се предопределят от природните средства, използвани за въздействие върху човека. Между тях по-важни са следните.

- ✓ **Климатолечение** - лечението се извършва под влияние на климатичните фактори. Заболявания се лекуват на планина, на море, в пещери и др. Когато климатолечението е на море, то има връзка с водолечението.
- ✓ **Балнеолечение** - използват се основно минералните води като средство за лечение чрез вановодолечение, пиене или комбинирано. Балнеолечението е един от най-старите видове туризъм, упражняван още в римско време и известен под наименованието “термализъм”.
- ✓ **Морелечение** - включва комбинативно елементи на климатолечението и балнеолечението. При него в основата на лечението са къпане, плуване и слънчевите бани.
- ✓ **Калолечение** - лечението се осъществява с езерна или морска кал. Тя съдържа минерални вещества, които действат оздравително на някои заболявания на отделни органи или на цялото тяло.
- ✓ **Плодолечение** - лечението се осъществява с дозирана консумация на диви плодове, на грозде - гроздолечение, ябълколечение и мн.др.
- ✓ **Млеколечението** не се практикува в България. В Русия, някои азиатски държави и особено в Монголия за лечение се използват кефир, каймакът и кумисът.

2.2. Ваканционен (рекреативен) туризъм

Този вид туризъм се осъществява предимно през големите ваканционни периоди, които в държавите от Западна Европа, САЩ, Канада и др. са два: летен и зимен. Туристическите пътувания през тези периоди основно са свързани с активния отдых, необходим за възстановяването на психо-физическите сили на човека, на неговата обща и специфична работоспособност. Именно поради това той е известен и като рекреативен туризъм. Рекреативните дейности по време на ваканционния туризъм много често се съчетават с познавателните, когато в районите на пребиваване изобилстват природни и антропогенни /създадени от човека/ ресурси.

2.3. Спортен туризъм

Спортният туризъм има силна връзка с рекреативния туризъм.

Спортният туризъм се подразделя на **активен и пасивен**. В първия случай пътуването и пребиваването е свързано с непосредствено участие в спортно мероприятие. Към него спадат **планинския туризъм; алпинизма** - води началото си от първото изкачване на вр. Монблан във френските Алпи; **спортното катерене** - дейност, близка до алпинизма, но освен по скални обекти катеренето се осъществява и на изкуствени катерачни стени в зала; **кану-туризъм** - практикува се по реките и язовирите /спускането по р. Арда/; спускане по бързо течащи реки - воден слалом; риболовен туризъм; ловен туризъм и др.

Към **активния туризъм** се отнасят и пътуванията за практикуване на различни други видове спорт. На първо място може да се постави **ски-туризмът**.

Към **активния туризъм** се отнасят и пътуванията за практикуване на футбол, атлетика, волейбол, хандбал, баскетбол и мн. др.

Пасивният спортен туризъм е свързан с пътуване и посещение на спортни мероприятия - манифестации, празненства, олимпийски игри и др.

2.4. Културен туризъм

Някои автори го наричат още **“научен” туризъм**. Той е свързан с познавателните интереси и дейности на туристите. Чрез пътуване и посещение на непознати места и държави хората разширяват своите знания и обща култура. В друг случай научни работници, специалисти, студенти, колежани и др. пътуват и осъществяват културен туризъм с определена конкретна цел - проучвания, изследвания, наблюдения и много други.

По подобие на спортния туризъм в началото на ХХІ век културният туризъм се развива особено интензивно.

2.5. Служебен (официален) туризъм

Пътуванията са с цел участие в официално организирани мероприятия като големи празници, юбилейни тържества, научни симпозиуми и конференции, бизнес срещи и други подобни. Туристите изпълняват конкретни професионални или служебни задачи.

Разновидност на служебния туризъм е **конгресният туризъм**. Неговото развитие кара много хотелиери да обособяват необходимите за целта помещения, а някои страни и да изграждат специални конгресни комплекси, в които се предлагат пълни пакети туристически услуги с всички екстри.

Служебният туризъм има **два подвида: политически** - когато делегация или отделно лице пътува, за да участва в преговори и други политически изяви и **икономически** - пътуване и пребиваване за посещение на стокови изложения, панаири, пазари и др.

2.6. Религиозен (култов) туризъм

Той е сравнително най-старият вид туризъм. Разпространен е предимно в западния свят. Свързан е с посещение на църква, манастир или култов обект по повод на някакъв празник и/или за опрощаване на грехове.

2.7. Обществен туризъм

Произтича от необходимостта да се поддържат връзки с обществото. Пътуването се извършва за посещение на познати, връщане на визити, сватбени пътешествия и др.

2.8. Транзитен туризъм

В основата му лежи потребността да се премине за кратко време през територията на една страна, за да се посети друга страна в границите на 1, 2, 3 или 4 дни.

3. Класификация на туризма в зависимост от използването на транспортно средство

В зависимост от използваното транспортно средство са известни следните по-важни видове туризъм.

✓ Колотуризм

В България на този етап не е добре развит.

✓ Туризмът с мотоциклет

проект № BG05GFOP001-2.025-0020 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Той намалява през последните години в цял свят. Провежда се в края на работните дни през седмицата или в почивните и празничните дни. През последното десетилетие туризмът с мотоциклет е основна дейност на рокерските формации.

✓ **Железопътен туризъм**

Масовизацията на железопътния транспорт поевтини пътуванията и ги прави достъпни и за социално по-слабите слоеве на населението. Експериментите в развитите държави показват, че железниците крият сериозни резерви за усъвършенстването на превоза на туристите. Залага се на високите скорости, сигурността, комфорта и конкурентните цени. В България той не е добре развит. На територията на община Стамболово преминава ж.п. линия, но няма спирка, така, че този вид транспорт може да се отхвърли.

✓ **Туризм с кораб и круизи**

Той е характерен за страните с излаз на море или дълбоки плавателни реки. В България той не е добре развит.

Автомобилен туризъм

Относителният дял на автотуристите заема първо място в общия туристически поток. Той е най-добре развит в нашата страна и на територията на община Стамболово.

Авиотуризм

Един от най-разгърнатите видове туризъм е самолетният. Това се дължи на факта, че в експлоатация влизат все по-модерни самолети. Те развиват голяма скорост и преодоляват за кратко време големи разстояния; притежават комфорт, отговарящ на изискванията на съвременните туристи; голяма маневреност и др.

Заедно с тези предимства самолетът има и някои сериозни недостатъци: високи цени, които не могат да се понасят от социално по-слабите слоеве на населението; известна несигурност в полетите, особено при бури, мъгли, стачки и други форсмажорни природни явления и отдалеченост на летищата от крайната точка на дестинацията. Най-близкото летище до община Стамболово е летището в Пловдив, но то се използва рядко от туристите посещаващи общината.

III. Значението на туризма за развитието на местната икономика

Значението на отрасъла се определя от мястото му в стопанската структура и влиянието му върху населението. Във всички стадии от развитието си туризма се нуждае от стабилна икономическа база и тя се свързва с необходимостта от подпомагане и ускоряване на икономическия растеж.

Туризмът е жизненоважна част от световната икономика, а икономическото му въздействие се усеща повсеместно. В много страни и региони туризмът е основен източник на приходи и затова играе основна роля в местната икономика. Туризмът осигурява заетост на хиляди хора в нашата национална икономика и генерира голям обем данъчни приходи, които могат да се използват за финансирането на обществените потребности. Освен това туризмът спомага за популяризирането на националната и местната култура, на природните дадености и местните забележителности. Той предоставя и възможности за образование и научни изследвания.

Икономиката на туризма е обширна тема, която обхваща много и различни аспекти на отрасъла. От микроикономическо ниво на отделните предприятия, до макроикономическото ниво на цели държави и затова икономическото въздействие на туризма е широкообхватно. От туристическите услуги се получават приходи във валута срещу “износ” на стоки и услуги чрез чужденците, които посещават България. Част от приходите в туризма са преки /от храна и нощувки/, а друга част са косвени /транспорт, търговия, посещения на музеи, театри, концерти и др./. Чрез туризма се съдейства за развитие на екологичното земеделие, транспортната инфраструктура, търговията и други обработващи и обслужващи отрасли и дейности. Това е доказателство за голямото стопанско значение на туризма и за неговото приоритетно място в стопанската структура на България.

Въпреки значението си обаче туризмът често не получава достатъчно внимание и подкрепа от страна на държавата и местната власт, което възпрепятства инвестициите в туризма. При подходяща подкрепа и инвестиции от страна на публичните структури туризмът има потенциала да стимулира местната, националната и световната икономика.

Туризмът има и **социално значение**. То се изразява в: осигуряването на доходи, трудова заетост за около 2,4% от всички заети лица в страната, пълноценно използване на свободното време; съдействие за опазване здравето на хората и повишаване на трудоспособността им; задоволяване културно-познавателните потребности и др.

Туризмът съдейства и за подобряване на междудържавните и междуобщинските отношения, с което нараства политическото му и регионалното му значение.

Той дава възможност за обогатяване културата на туристите основно чрез общуването им с представители на различни култури, религии и социални групи, както и за придобиване на чуждоезикови познания.

Туризмът влияе и върху **демографското развитие на селищата и регионите** чрез привличането в туристическия бизнес на млади хора.

Отрасълът има и **екологично значение**, тъй като оказва влияние върху екологичната обстановка на дадената територия в 2 аспекта:

- ✓ Западните туристи изискват екологично чиста обстановка. В тази връзка развитието на туризма е немислимо без строги мерки за опазване на природната среда и подобряване чистотата на селищата. Тези мерки са функция на общата култура на българското население и в частност - на екологичната му култура.
- ✓ Туристическите пътувания обикновено са свързани със замърсяване на селища, паркове и други туристически обекти. Това налага към туристическите услуги да се включват разяснения по “режимите на ползване” на определени територии.

На този етап община Стамболово няма разработени правила за поддържане на екологично-чиста обстановка, което изискване е особено важно за развитието на селския и екологичен туризъм. Големите пространства от защитени зони и защитени територии намиращи се на територията на общината са особено уязвими при неспазване на „режима на ползване“, а неговата липса е още по-тревожна, затова в Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово задължително ще трябва да се разработят такива правила, които да са задължителни за гостите на общината.

IV. Фактори и ресурси за развитието на туризма

Върху развитието на отрасъла влияят множество фактори - природните условия, стопанското развитие, политическата обстановка, етно-културният облик на населението, географското положение, богатото историческо и културно наследство, държавната политика в областта на туризма и законодателството, рекламната дейност, наличието на квалифицирани кадри и др. Факторите за развитието на туризма са *общи* - с глобално въздействие и *местни* - с

регионално или с локално въздействие. Освен това факторите могат да бъдат разглеждани като *селективни, локализационни и реализационни*. По този повод М. Бъчваров изтъква, че първите определят появата на туристически потребности и избора на търсенето, вторите определят мястото, към което се насочва търсенето, и последните - наличието на необходимите материално-технически и други елементи, за да се осигури предлагане в избраното населено място.

Факторите могат да се обединят и в две групи - **природни и обществени фактори**. Самостоятелно въздействащ фактор е **географското положение** на страната, региона или населеното място. България се намира на кръстопът между Европа и Азия, което има голямо значение за развитието ѝ. В тази връзка е развит “транзитен туризъм”, в който участват предимно турски граждани.

Община Стамболово се намира в близост до границата с Р Турция и Р Гърция, което предполага чести пътувания между тези трансгранични региони. Особено интензивни са пътуванията на живеещите в Р Турция, които имат къщи и роднини в община Стамболово и по време на мюсюлманските празници и през летните отпуски, те се завръщат по родните си места.

1. Природни фактори

В групата на природните фактори се включват всички природни компоненти. Те оказват пряко или косвено влияние върху туристическите дейности. Влиянието на климата е пряко и косвено. Силно въздействие имат водите. Те влияят пряко /чрез количеството и качеството на питейната вода /и косвено/, чрез възможностите за осигуряване на редица водни забавления, риболов и др. дейности/ върху туризма. Наличието на голям брой водоеми, като най-големия е яз. Студен кладенец и преминаването през територията на река Арда, предполагат голямо развитие на водните спортове, риболова и водните забавления. За съжаление тези видове туризъм и атракции не са развитие в достатъчна степен.

Друг природен фактор е биоразнообразието. Подобно е влиянието и на други природни компоненти, които не са решаващи за развитието на туризма в страната, но за община Стамболово те имат голямо значение и са развити в известна степен. Наличието на Интерактивната изложба в долината на Арда, реализацията на няколко поредни проекта формираха интерес от страна на местните фирми към развитието на екологичния туризъм и

главно към осигуряване на условия за наблюдение на птиците, които са представени посредством голямото разнообразие на биологичните видове и техните обитания.

2. Обществени фактори.

В тази група се включват взаимоотношенията на страната с другите държави, урбанизационният процес, състоянието на МТБ на туризма /хотели, почивни домове и станции, къщи за гости, хижи, ресторанти, спортни съоръжения и др./, управлението на туризма, демографската ситуация в страната, региона или общината и др.

Важен фактор за развитието на туризма е изградеността и състоянието на **транспортната инфраструктура** в България и в региона. Страната, разполага с добра инфраструктура /летища, автомагистрали, ж.п. линии, пристанища и др. /, която обаче по качество отстъпва на европейските стандарти. Община Стамболово също има изградена добра пътна инфраструктура, а всички населени места имат добро водоподаване и електрозахранване. Изоставане в качеството на пътната, ВиК и енергийната инфраструктура влияят неблагоприятно върху разрастването на туризма изобщо, но лошите пътища пречат особено много на индивидуалния и автомобилния туризъм, които са основни за община Стамболово. На този етап пътната инфраструктура на територията на общината се намира в сравнително добро състояние.

Силно въздействие върху туризма оказва **състоянието на МТБ**. Основната част от тази база е концентрирана в големите туристически комплекси по Черноморието и планинските курорти. Една част от хотелите не поддържат добре своята МТБ, при други тя е остаряла и не отговаря на изискванията на съвременните туристи, които винаги оценяват и правят сравнения със световните стандарти. Всичко това възпрепятства оптималното развитие на туризма в региона и в страната. В община Стамболово изградената база е сравнително нова, намиращите се на територията туристически комплекси, хотели и къщи за гости са построени през последните 15 години. Те предлагат сравнително добри условия за отдих и почивка, но разнообразието на услугите не е голямо. Липсват интегрирани услуги и атракции, а координацията между заинтересованите страни намиращи се на територията на общината е слабо изразена.

Политическата обстановка в страната е друг фактор за развитието на туризма. За съжаление вече 2 години обстановката в България се отличава с политическа криза, която

възпрепятства доброто развитие на икономическите сектори. Близостта на войната в Украйна и Ковид пандемията допълнително влошиха и влошават ситуацията в страната. Въпреки това през 2021 г. има “връщане” на туристите в страната, като основната част са български туристи, но не са рядкост и чуждите туристи.

Важен фактор е **демографската ситуация** в страната/региона/общината. Застаряването на населението, влошената му образователна структура и редица други негови особености от една страна ограничават туристопотоците, а от друга - влияят неблагоприятно върху качеството на туристическото обслужване. Все по-рядко се намират квалифицирани кадри за наемане в сектор туризъм. Това е един от най-сериозните проблеми за развитие на туризма в община Стамболово.

Ограничаващ фактор за развитието на вътрешния туризъм в България през последните 10 години са **високата безработица, високата инфлация и ниския жизнен стандарт на българското население**. Това е доста сериозен проблем за селските райони, каквато е община Стамболово.

Като цяло влиянието на обществените фактори е негативно. Това се доказва от намаляването на посещенията на чужденци в страната.

Въпреки проблемите България разполага със значителни туристически ресурси, което определя и благоприятните перспективи пред развитието на туризма в бъдеще. Българските туристически ресурси се отличават с голяма атрактивност. Те изискват малки капиталовложения и дават възможност за многократно ползване. Всичко това ги прави привлекателни за туристите. Ресурсите биват **природни и антропогенни**.

Природни туристически ресурси са възможностите, които предоставят природните компоненти /релеф, води, климат, растителност, животински свят/. Община Стамболово разполага с богато разнообразие от природни туристически ресурси.

Реките и водоемите са друг природен ресурс с който община Стамболово разполага, за съжаление неговата експлоатация е незадоволителна.

Климатът в общината има своите особености и превръща региона в една благоприятна зона за посещение, тъй като в климатично отношение община Стамболово попада в Южнобългарската климатична област и по-точно в Източно-родопския климатичен район, който е повлиян от топлото Средиземноморско влияние.

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Климатът на територията е континентално-средиземноморски, обусловен от характера на атмосферния пренос и трансформацията на въздушните маси върху повърхнината на релефа. Продължителността на слънчевото греење е около 2100-2250 часа, или около 50% от дните през годината. През периода от май до септември над 75% от дните са топли, докато едва 10% от този период се отличава с мрачно и дъждовно време. И зимите са сравнително топли, не падат големи снегове, които да блокират пътищата и да затруднят пътуванията.

Залесените площи също са важен природен ресурс за развитието на туризма в общината. Те допринасят за регулирането на микроклимата и подобряване на екологичната обстановка в региона.

Релефът е пресечен, полупланински. Слабо се експлоатират възможностите на останалите природни компоненти /растителност, животински свят, природни забележителности и др./. За развитието на туризма в общината пречи и не достатъчно развитата туристическа инфраструктура.

Антропогенни условия и ресурси. Към антропогенните ресурси се отнасят всички прояви на материалната и духовната култура на населението в България и в региона. Атрактивността им не се влияе от климатичните условия, което дава възможност за целогодишната им експлоатация. Антропогенни туристически ресурси в региона са: местната архитектура, археологическите находки, религиозните обекти /черкви, джамии, тюрбета (турски гробници) и др./, музейните експозиции, читалищата, индустриалните обекти /ВЕЦ, язовир Студен кладенец и др./, спортните обекти /стадиони, спортни зали и др./, съборите, фестивалите, местните празници, като Трифон Зарезан, съборите и др.

Антропогенните ресурси спомагат за развитието на рекреативен /планински, пешеходен, спортен и др./ и познавателен /маршрутно-познавателен, културен, екологичен и др./ туризъм.

От тях с най-голяма атрактивност се отличават културно-историческите паметници и местните празници.

Местните културно-исторически и природни паметници имат висока атрактивна стойност. Такива са крепостите, църквите, етнографската музейна сбирка, тюрбетата, защитените местности и зони, тракийските гробници и други археологически находки, както и природните забележителности като Скалните ниши, Лунната арка, пещерите и др. Някои от тях се

посещават главно от представителите на съответната религиозна общност/църкви, тюрбета и джамии/, а други от любителите на културните и природните забележителности.

С най-голяма атрактивност сред **културните прояви** се отличава Фестивала на лимеца в с. Рабово и Празника за Трифон Зарезан.

Към антропогенните туристически ресурси се отнасят и особеностите на населението /етно-културен облик, народните носии, особености в храната на хората от различни населени места в общината и др./. Тук си дават среща основно българската и турската етническа общност, но за съжаление тези ресурси все още не се използват пълноценно за развитието на алтернативния туризъм.

V. Развитие на туризма в България

Туризмът в България, макар и в ограничени форми съществува още преди Освобождението. Организираният туризъм датира от 1895г., когато е основан БТС. От тогава започва и изграждането на туристическата база в България - хижи, заслони и др. Първата масова туристическа проява е изкачването на Черни връх през 1895г., чийто организатор е Алеко Константинов.

До средата на XXв. в страната се развива както планинският, така и морският туризъм, но значителен превес има така нареченият вътрешен туризъм. През 1926г., когато в страната летуват около 15 000 чехи, поляци и немци във Варна и Несебър, се слага началото на развитие на международния туризъм. От 1921г. град Варна е обявен за курортно селище.

Преди края на Втората световна война се развива и **балнеоложкият туризъм** в Баня, Кюстендил, Вършец, Костенец, Момин проход, Хисаря, Велинград и др. През първата половина на XX в. Боровец, Пампорово, Юндола, Карандила, Даулите /Сливенско/ и др. започват да се посещават, главно от български, туристи.

От 1951г., под егидата на Българските професионални съюзи, се развива нова форма на туризъм - екскурзионното летуване.

През 1948г. е създадена туристическа фирма "Балкантурист", с което се полагат основите на **стопанския международен туризъм** в страната. От началото на 50-те години започва и строителството на морските курорти, ориентирани към международния туризъм.

Последователно са построени курортите “Дружба”, ”Златни пясъци”, “Слънчев бряг”, ”Албена”, ”Русалка” и др., а през 80-те години - комплексите Камчия, Дюни, Елени и др.

Днес в туризма работят около 4000 фирми. Те разполагат с 497 хотела, 32 къмпинга, 181 хижи и 730 почивни домове.

Развитието на международния туризъм до края на 80-те години е подпомогнато от безвизовия паспортен режим за чужденците, въведен от България през 1967г. През 1956г. България е посетена от 8000 туристи, докато през 1970г. техният брой надхвърля 2,5млн.души. През последните години страната се посещава от 8 млн. чужденци, но едва 1/3 от тях са с туристическа цел.

Променена е и структурата на чуждестранните посещения през последните години. Отбелязва се намаляване на посещенията на румънски, руски, полски и гръцки граждани, но нарастват посещенията на турски, германски, израелски и др. граждани.

С облекчаване на паспортния режим за българските граждани, след 1989г. бързо нарастна броят на българите, пътуващи в чужбина. През 80-те години той възлиза на около 0,5 млн. души годишно, докато днес е около 3млн.души. Основната част от посещенията на чужди граждани в България и от пътуванията на българи зад граница се осъществяват през летните и зимните месеци, което води до претоварване на митници, хотели и частни квартири.

През последните 30 години бързо се развива и **вътрешният туризъм**, в който взема участие почти цялото население на страната. Вътрешният туризъм също може да се подели на дълготраен и краткотраен.

Краткотрайният туризъм е регулярен или ежеседмичен и е свързан с нощувки главно във вили и къщи за почивка.

Дълготрайният туризъм е свързан с годишните отпуски през лятото. Постепенно се увеличава и делът на туристите, почиващи през зимата.

VI. Развитие на туризма в община Стамболово

1. Представяне на заинтересованите страни в туризма в община Стамболово

Заинтересованите страни са хора, групи от хора и институции, за които съществува възможност да бъдат засегнати (в положителен или отрицателен смисъл) от предложена интервенция, или такива, които могат да окажат влияние върху резултатите и последствията

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

от такава интервенция. Следователно, заинтересовани са тези хора, групи от хора и институции, от които се очаква да спечелят или да загубят нещо от някакъв проект или политика, както и такива, които са в състояние да повлияят върху крайните резултати.

Терминът „заинтересована страна“ (в англоезичните държави еквивалентът е stakeholder) се използва както в правото, така и в управлението.

Кабинетното проучване цели да идентифицира заинтересованите страни в община Стамболово. Важно е да се подчертае, че заинтересованите страни следва да се идентифицират прецизно, защото те са различни във всеки конкретен случай и зависят от контекста и спецификата на конкретната политика/програма/стратегия.

Разработването на Стратегия за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово включва множество заинтересовани страни. Достоинствата на избрания аналитичен инструмент се състоят в неговата простота за изпълнение и възможността директно да бъдат посочени препоръките за адресиране на характеристиките и проблемите на съответната заинтересована страна. Идентифицирането на потенциалните Заинтересовани страни (ЗС) се извършва въз основа на предварително събраната информация от различните документи.

Анализът на заинтересованите страни има ключово значение за разбиране на социалния и институционален контекст за осъществяването както на секторните политики, така и на самата стратегия в цялост. Заключениета от този анализ могат да дадат своевременна и изпреварваща информация за това:

- ✓ кои ще бъдат засегнатите страни от стратегията (в положителна или отрицателна насока);
- ✓ кой може да повлияе върху изпълнението на стратегията (отново в положителна или отрицателна насока);
- ✓ какви хора, групи от хора или институции следва да бъдат привлечени при реализацията на стратегията и по какъв начин да стане това;
- ✓ способностите и капацитетът на кои от участниците следва да бъдат повишени и усъвършенствани, за да се гарантира тяхното пълноценно включване при осъществяването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово.

Най-общо заинтересованите страни в сектор туризъм са: граждани, фирми, групи или неправителствени организации, чиито интереси са засегнати от туристическата дейност на територията или чиито дейности оказват силен ефект върху туризма. Заинтересованите участници могат да включват други нива на управлението, както и представители на трети страни, това могат да бъдат:

- ✓ институции в чиито ресор/правомощия е да следят и контролират определени в нормативен акт изисквания;
- ✓ онези, които притежават необходимата информация, ресурси и компетентност за извършване на оценка на въздействието, формулиране на стратегия и прилагане, както и
- ✓ онези, които контролират съответните инструменти по прилагането.

Обичайните заинтересовани страни включват:

- ✓ Жителите на конкретното целево населено място, квартал или зона;
- ✓ Предприятия/фирми (местни, чужди, големи, малки);
- ✓ Работници/безработни;
- ✓ Икономически и социални партньори;
- ✓ Неправителствени организации;
- ✓ Академични среди/училища/мозъчни тръстове;
- ✓ Други потребители;
- ✓ Публична администрация (областна и общинска).

Ангажирането на колкото се може повече жители сред местното население може във висока степен да гарантира положителния ефект от прилагането на стратегията. Ефективното ангажиране на заинтересованите страни създава атмосфера на подкрепа и "социално одобрение" за изпълнението на мерките и зависи от взаимното доверие, уважение и прозрачност в комуникацията между заинтересованите страни. Ето защо е важно не само при разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово, но и при нейната реализация, местното население да бъде привлечено като активен участник, като се наблегне на възможностите за интерактивност на неговото участие. За да може това да стане факт сме представили един примерен списък на заинтересованите страни, намиращи се на територията на община Стамболово.

Примерен списък със заинтересовани и засегнати страни

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

(Списъкът не е изчерпателен и следва да служи като ориентир при разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово)

- ✓ **Местно самоуправление**, което включва: Общинска администрация, Кметове и кметски наместници на населените места и общински съветници;
- ✓ **Държавни структури**: Министерство на туризма на България, Областна администрация, Регионален исторически музей, Регионална инспекция по околна среда и водите, Басейнова дирекция, Регионална дирекция по горите и др.;
- ✓ **Стопански сектор**: Хотелиери и ресторантьори, Туроператори и превозвачи; Физически и юридически лица заети с туристически дейности и услуги, Планински водачи, Фермери и пчелари, Собственици на гори;
- ✓ **НПО сектор**: Читалища, Туристически дружества и туристически групи, природозащитни НПО, Ловни дружинки, Клубове по спелеология и екстремни спортове, Църковни и джамийски настоятелства;
- ✓ **Местното население**: Хора заети в областта на туризма, Хора заети в горския сектор, Безработни които искат да се включат в туристическия сектор и Жителите на населените места.

Някои от заинтересованите страни вече признаха важността на предизвикателството устойчивост в туризма и работят за подобряване на своето представяне в тази насока. Въпреки тези усилия, съществува необходимост от по-голям напредък по отношение на устойчивото развитие на туризма. За целите на постигането на по-значими резултати, настоящите – и бъдещи – инициативи следва заинтересованите страни да се обединят в усилията си за единодействие по по-видим и ориентиран към постигането на синергизъм начин.

Европейската политика в тази посока е отразена в европейският „Дневен ред“ в областта на туризма, който се стреми да подпомогне и да укрепи един такъв доброволен и продължителен процес на партньорства, който следва да бъде насърчен от всички заинтересовани от туризма страни в Европа. Заинтересованите страни са: различните нива на управление – местни власти, организации за управление на дестинации, региони, държави-членки и самата Европейска комисия, бизнеса, туристите и всички други органи, които могат да стимулират, да подкрепят и да влияят пряко на туризма.

Секторът на туризма ангажира много различни частни и обществени заинтересовани страни с децетрализирани компетенции. Ето защо според европейската политика препоръчва да се спазват принципът на субсидиарност и да се работи с възходящ подход, с ангажиране на онези заинтересовани страни, които имат необходимите компетенции и власт, за да предприемат действия, и които доброволно да допринасят за прилагането на дневния ред в областта на туризма. Ето защо ударението се поставя както върху обединените действия на нивото на дестинациите, така и в контекста на подкрепящите национални и европейски политики и действия.

Факт е, че световните тенденции и приоритети се менят непрекъснато - туристическият сектор е изправен повече от всякога пред предизвикателството да остане конкурентоспособен, като в същото време прегърне идеята за устойчивост с ясното съзнание, че в перспектива конкурентоспособността зависи от устойчивостта. В частност, промените в климата стоят като основен проблем, изискващ от страна на туристическата индустрия намаляване на емисиите от парникови газове, а от страна на дестинациите, да се адаптират към промените в схемата на търсене и на типовете предлаган туризъм.

Бъдещето на европейския туризъм зависи от качеството на туристическото преживяване — туристите постепенно осъзнават, че на местата, на които грижата за околната среда, персонала и местните общности е приоритет, е много по-вероятно да получат грижи и самите те. Чрез интегрирането на грижите по устойчивостта в своите дейности, заинтересованите страни в областта на туризма ще защитят конкурентите си предимства, които превръщат Европа в най-привлекателната туристическа дестинация в света — нейното вътрешно многообразие, изобилието на ландшафти и култури. В допълнение съсредоточаването върху проблемите на устойчивостта по социално отговорен начин ще подпомогне туристическата индустрия да обнови продуктите и услугите си и да повиши тяхното качество и стойност.

Каква трябва да бъде ролята на заинтересованите страни?

„Намирането на точния баланс между подsigуряването на благополучието на туристите, нуждите на природната и културната среда, и развитието и конкурентоспособността на

дестинациите и бизнеса изискват интегриран и цялостен политически подход, при който всички заинтересовани страни споделят едни и същи цели⁷.

- ✓ Групата за устойчив туризъм създаде рамка за действие, определяйки тесни отговорности и специфични роли на различните групи заинтересовани страни при прилагането на дневния ред по отношение на трите споменати ключови елемента - устойчиви дестинации, устойчив бизнес, както и отговорни туристи - и идентифицираните предизвикателства.
- ✓ Заинтересуваните от туризма страни са призовани да приемат тези съответни отговорности и са поканени да прегърнат възможностите, които предизвикателствата на устойчивостта предлагат като потенциален двигател за иновации и растеж.
- ✓ Заинтересованите страни следва да споделят познанията си чрез съобщаване на позитивните и негативните резултати, които постигат, за да може да бъде изграден по-здрав мост между създаването на знания, тяхното разпространение и прилагането на устойчиви и конкурентни практики. За целта, те трябва да изградят структурирано и регулярно сътрудничество на нивата, на които работят преобладаващо - било то на ниво дестинация, на регионално, национално, европейско или международно - и да повдигнат дискусията относно устойчивостта в тези структури за сътрудничество. Пример за такова сътрудничество е социалният диалог между работодатели и работници и организациите, които ги представляват.
- ✓ Малките и микропредприятия играят незаменима роля за европейския туризъм, но техният размер би могъл да ги направи по-зле подготвени да интегрират аспектите на устойчивото развитие и да ги предлагат като част от своя бизнес.

2. Общо представяне на основните природни, културни и туристически обекти в община Стамболово, които могат да се посещават от туристи

На територията на община Стамболово преобладават тракийските паметници от пред-римската и римската епоха, и старобългарските селища и некрополи. В района има прекрасни дадености за развитие на екологичен, селски, ловен и риболовен туризъм, както и за активен туризъм свързан с практикуването на водните спортове. Общината е особено атрактивна поради рядко срещаното съчетание от планина, мек климат и обилни водни ресурси.

⁷ Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Природната среда и селските условия осигуряват на туриста една различна от градското му ежедневие атмосфера и храна с отлични качества, представяща традиционната местна кухня. Запазеното биоразнообразие и особено богатото орнитологично разнообразие, девствената природа, атрактивните водни басейни и природните забележителности определят привлекателността на населените места в района на Източните Родопи и потенциала му за развитие на една активна курортно-туристическа дейност.

Потенциалът за развитие на разнообразното туристическо предлагане в общината е значителен, предвид концентрацията на природни и културни ресурси.

Почитането на скалата играе важна роля в религиозните представи на траките. За тях тя е символ на космическото устройство: по върховете ѝ обитавали небесните богове, в подножието ѝ - злите духове и хтоничните божества /от подземния свят/, а в средата - човешкият род.

В района на Стамболово са открити: тракийски култово-погребален комплекс, множество тракийски селища, някои в близост до римския калдъръмен път, тракийските скални гробници, крепости и др. Част от тези археологически находки образуват култови комплекси от тракийски паметници /пример - източнородопския рид Чала/.

Богатото историческо и археологическо минало, уникалните традиции и обичаи, които са се утвърждавали и обогатявали в по-късните години, древният кръстопът на религии, култура и бит на региона детерминират възможностите и капацитета за развитието и утвърждаването на културния туризъм в този район.

От 1994 година, чрез Държавен вестник са обнародвани 57 броя паметници на културата на територията на община Стамболово, от които 7 са с национално значение.

В източно родопския рид Чала край село Кралево е открито тракийско селище от III век. Намерени са останки от средновековни некрополи, глинени съдове от пред римската и римската епоха. Преди 2500 години местните тракийски племена установяват търговски взаимоотношения с Гърция, открити са множество сребърни монети, мечове, статери. Тези артефакти се намират в Регионалния исторически музей в гр. Хасково.

В скалния масив в местността „Кован кая“ при село Долно Черковище са изсечени тракийски култови ниши и гробници. В землището на Стамболово, в местността „Двете чуки“, срещу село Гледка е открита тракийска колесница от II век, а в съседната могила са открити 30

глинени съда. Останки от славянски селища от славянобългарската държава по времето на Първото и Второто българско царство са намерени при селата Стамболово, Лясковец, Рабово и др.

Край р. Арда има останки от две крепости, едната на връх Картал кая (Св. Георги), другата - на Сарлъка (Хисарлъка).

Крепостта Хисарлъка се намира на 500 м източно от селото, изградена върху скалистия връх Св. Илия, от лявата страна на р. Арда. Крепостта има трапецовидна форма и загражда площ малко по-голяма от 1 дка. Стените са дебели 2м и са изградени от местен ломен камък, споен с бял хоросан. Площадката, върху която е изградена крепостта, е силно наклонена на север. Крепостните стени са иззидани от север, запад и част от източната страна. От юг и изток се издигат високи до 30 м отвесни и непристъпни скали, служещи като естествена защита. Стените са съборени до терена; само на югозападната страна те са запазени по 3 м и над земята. В тази част личи квадратната кула с размери 5х5 м.

В крепостта и по склоновете на върха се намират фрагменти от средновековни глинени съдове. Извън крепостта, от запад, се виждат основите на малка четириъгълна сграда, ориентирана изток-запад – вероятно църква. На 100 м източно от крепостта, след седловината, местните жители са разкопали християнски гробове, оформени с каменни плочи. В гробовете са били открити стъклени и бронзови гривни (според описанието на очевидци – X-XI в.).

В подножието на крепостта, източно от селото, личат следи от сравнително добре запазен стар калдъръмен път, който идва откъм одринското поле, през с. Долни Главанак и с. Тополово, все по левият бряг на р. Арда към крепостта при с. Рабово, до стената на яз. Студен кладенец, в района на който вероятно пътят пресичал реката, като е променял посоката си на юг.

Скалните ниши в с. Долно Черковище, Тракийското светилище “Аул кая”, тракийската гробница – с. Пчелари са добра основа за развитието на туризма в общината.

Поречието на река Арда със своята уникална природа, красотите край яз. Студен кладенец, чистата околна среда и природните дадености, предразполагат за развитието на екологичния, селския, спортния и ловно-рибарския туризъм.

В общината съществуват възможности за развитие на орнитологичния туризъм, който има създадени традиции през последните 10 години. Интерактивната изложба „Биологичното

разнообразие в долината на Арда“ подкрепя информираността по отношение развитието на екологичния и геоложкия туризъм.

Наличието на многобройни пещери предполага развитието и на пещерен туризъм.

Друга възможност е развитието на ловен туризъм. Обект на лов могат да бъдат дивата свиня, сърните и елените, пернатия дивеч и др. Най-чести посетители на района са риболовците по р. Арда. Все още няма изградени рибарници, които да предлагат допълнителни възможности на желаещите да се снабдят с прясна риба. Красивата природа и възможностите за лов и риболов са предпоставка за развитие на ловен и приключенски туризъм извън земите включени в НАТУРА 2000. Развъждането на дивеч и развитието на ловния туризъм се благоприятства от планинския терен, големия дял на горските територии и лесистите гори.

Наличието на редки и защитени представители на флората и фауната на територията на община Стамболово обуславя и необходимостта от изграждане на еко-пътеки, които допълват възможностите за развитие на екотуризма в региона.

Друг важен аспект от опазването на нематериалното културно наследство е представянето на различните етноси и тяхното многообразие, намиращо се на територията на община Стамболово. Представянето на техните празници, кухня и традиции ще разнообрази предлаганите туристически продукти и ще създаде нови интегрирани продукти, които ще предизвикват интерес сред гостите на общината.

На територията на община Стамболово има голямо количество религиозни обекти, които могат да се използват за религиозен туризъм, но за съжаление не всички се поддържат добре и в тях не се извършват богослужения. Те се стопанисват от местните християни, които нямат ресурс да ги поддържат в необходимото добро състояние. Християнските религиозни храмове /църкви и параклиси/ са следните: „Света Богородица“ - с. Гледка; „Света Богородица“ - с. Голям Извор; „Свети Илия“ - с. Долно Ботево; „Св. Успение Богородично“ - с. Долно Черковище; „Св. Димитър“ - с. Жълти бряг; „Св. Пророк Илия“ - с. Кралево; „Св. Илия“ - с. Малък Извор; „Свети Илия“ - с. Силен; „Св. Апостоли Петър и Павел“ - с. Стамболово; „Св. Св. Константин и Елена“ - с. Тънково и „Св. Пророк Илия“ - с. Царева поляна. Параклисите са следните: „Св. Дух“ в с. Жълти бряг и „Св. Георги“ в с. Царева поляна. За съжаление не всички храмове са поддържани, а църковни богослужения в църквите се провеждат рядко, защото изискват покана и заплащане.

Тук си дават среща както християнски, така и мюсюлмански религиозни обекти. Мюсюлманските религиозни храмове (**джамии**) се намират в селата: с. Балкан; с. Бял кладенец; с. Воденци; с. Войводенец; с. Гледка; с. Голобрадово; с. Долно Ботево; с. Долно Черковище; с. Долно Поле; с. Жълти бряг; с. Зимовина; с. Кралево; с. Лясковец; с. Маджари; с. Малък Извор; с. Пчелари; с. Поповец; с. Пътниково; с. Рабово и с. Светослав. Те се поддържат по-добре и са действащи.

Тюрбета (турски гробници) се намират в с. Царева поляна, с. Лясковец и с. Кралево. Тюрбетата в някои традиции на исляма са гробници изградени в почит на по-заможни люде и светци. В културата на алианите (наричани още алеви и алевити)⁸ тюрбетата са гробници на духовни учители – баби. Те обикновено се изграждат извън населените места или в покрайнините. Като архитектура местните тюрбета са обикновени четириъгълни къщички.

Един от големите празници, който алевитите честват е Хъдрелез или Едрелез и съвпада с християнския Гергьовден – 6 май. И курбаните са съществена част от традициите на алианите.

Обект на винен туризъм е Винарска изба с. Стамболово и новоизграждащият се цех за бутилиране на виното в с. Стамболово.

Местата за настаняване в община Стамболово са 10 на брой и разполагат със 193 броя легла. От тях 2 бр. са бунгала; 3 бр. къщи за гости; 1 бр. мотел; 2 бр. семеен хотел; 1 бр. стая за гости и 1 бр. хотел. Ето и подробното описание на тези туристически обекти:

- **Семеен хотел „Перпера“**, намира се в с. Долно Черковище, разположен е на 100 метра от река Арда в непосредствена близост до природна забележителност Скални ниши „Меден камък“ (Кован кая) и Еко-пътека „Лъвската глава“. Категоризиран е с 3 звезди и разполага с 12 бр. легла;

⁸ „Алевиите са затворена общност и усърдно крият ритуалите си. Знае се, че са мистици и вярват в личното общуване с Бог чрез състояние, близко до транс, не използват традиционната ритуалност на исляма, а почитат гробници на алевииски светци (тюрбета) с курбани, дарове, свеци, вино и ракия, музика и танци.“ - <https://bg.wikipedia.org/wiki/Алевити>

Две са основните течения на алевиите – къзълбаши и свързаните с бекташи ордена близки до суфи традицията. В Източните Родопи в определени села се изповядва този алтернативен ислям. Това са алианите (алевити, алеви).

- **Хотел „Арда“** - с. Долно Черковище, разположен в близост до железния мост на река Арда, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 21 бр. легла.
- **Бунгала „Арда“** - с. Долно Черковище, разположен в близост до железния мост на река Арда, категоризирани са с 1 звезда и разполага с 16 бр. легла.
- **Семеен Хотел „Хефес“**, намира се в с. Кралево, местността „Бобада“, категоризиран е с 2 звезди и разполага с 20 бр. легла.
- **Къща за гости „Никодиа“**, намира се в с. Царева поляна, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 9 бр. легла.
- **Къща за гости „Тепавицата“**, намира се в с. Рабово, категоризирана е с 1 звезда и разполага с 13 бр. легла.
- **Бунгала „Балкан Вилидж“**, намират се в с. Балкан, категоризирани са с 2 звезда и разполага с 20 бр. легла.
- **Къща за гости „Воеводски хан“**, намира се в с. Кралево, категоризирана е с 3 звезда и разполага с 16 бр. легла.
- **Мотел „Гледка“**, намира се в с. Гледка, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 60 бр. легла.
- **Стаи за гости „Бакалница Тракия“**, намира се в с. Поповец, категоризирана е с 1 звезда и разполага с 6 бр. легла.

Територията на община Стамболово не е сред най-развитите и утвърдени туристически дестинации, но регистрира потенциал и възможности в този сектор. Като цяло подотрасъл „Хотелиерство и ресторантьорство“ формира под 0,8 % от нетните приходи от продажби за община Стамболово.

Природните дадености, чистият въздух и водните басейни, зелените гори и богатото историческо наследство на територията на община Стамболово създават условия за развитие на различни форми на местен туризъм, като: селски туризъм, екотуризм, културен туризъм и други алтернативни форми на туризъм.

Територията се посещава заради спокойствието и тишината, които предлагат селата на общината. Богатата местна кухня и местните традиции допълнително засилват интереса към предлаганите туристически услуги.

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Наличието на традиции за производство на лимец и произвежданите от него продукти, отдалечеността от промишлени замърсители, производството на екологично чиста селскостопанска продукция, богатото биоразнообразие, особено на птици, са добра предпоставка за развитието на различни форми на алтернативния туризъм на територията. Живописното корито на река Арда с нейните криволичеши меандри и множеството микроязовири и водоеми в района предлагат места за краткотраен отход в края на работната седмица. Те са и възможност за създаване на нови атракции за забавления на гостите на общината.

През последните 15 години по поречието на река Арда (с. Долно Черковище) бяха изградени туристически комплекс „Арда” и семеен комплекс „Перпера“, къщи за гости в с. Царева поляна, къща за гости в с. Рабово, изгради се и семеен хотел в с. Кралево, и в с. Стамболово. Действащи са още няколко други туристически обекти, които приемат през последните години своите посетители.

Таблица № 1. Места за настаняване в община Стамболово

№		Категоризация	Брой легла
1.	Семеен хотел „Перпера“ - с. Долно Черковище	3 звезди	12
2.	Хотел „Арда“ - с. Долно Черковище	1 звезда	21
3.	Бунгала „Арда“ - с. Долно Черковище	1 звезда	16
4.	Семеен Хотел „Хефес“ - с. Кралево, мест. „Бобада“	2 звезди	20
5.	Къща за гости „Никодиа“ - с. Царева поляна	1 звезда	9
6.	Къща за гости „Агродиа“ - с. Царева поляна	1 звезда	6
7.	Къща за гости „Тепавицата“ - с. Рабово	1 звезда	13
8.	Бунгала „Балкан Вилидж“ - с. Балкан	2 звезди	20
9.	Къща за гости „Воеводски хан“ - с. Кралево	3 звезди	16
10.	Туристически център за еко туризъм – с. Тънково		10

Източник: Община Стамболово

Една част от туристическите обекти се утвърдиха в този сектор и имат постоянен текущ поток от туристи, но някои като Мотел „Гледка”, макар че бе ремонтиран и обновен бе затворен за посетители, което показва една несигурност и проблеми в туризма и предлагането на туристически услуги на територията на общината. За целта трябва да се работи сериозно от страна на всички заинтересовани страни за популяризиране на дестинацията.

2. Анализ на културно-историческото наследство

Идентифицирането на териториите, на които са регистрирани културно-исторически обекти и ценности е от важно значение за развитие на общината като цяло и на туризма в частност. За целта трябва да се осигури тяхното съхранение и да се предприемат стъпки за тяхното

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

популяризиране. Община Стамболово има богато културно-историческо наследство, което може да представя успешно на своите гости и да съхранява за бъдещите поколения. За целта то трябва да се познава и да се използва ефективно като ценен местен ресурс за бъдещото развитие на общината.

По своето течение река Арда на няколко места е разширявала коритото си и е образувала малки плодородни долини, заобиколени от живописни скали и скални образувания. Тази територия е осеяна с тракийските паметници от предримската и римската епоха, както и старобългарските селища и некрополи. Няма селище, при проучването на което да не са открити надгробни могили. Интересните скални некрополи се намират в съседство с други тракийски паметници – крепости и светилища.

Комплекси от крепости, светилища и некрополи от раннотракийския период се срещат най-често в долината на р. Арда. Почитането на скалата играе важна роля в религиозните представи на траките.

В района на Стамболово са открити редица тракийски гробници. Десетки са наблюдателниците в долината на Арда – специални площадки са изградени на труднодостъпни места, от които се открива широка панорама. В района има и множество стълбища, които започват сякаш от нищото и свършват пак там. И огромен брой вдълбани в хоризонтални скали басейни с всевъзможна форма, големина и в най-разнообразни конфигурации. Сред археолозите, които наричат тези образувания „шарапани“ има някои не съвсем убедени, че са служили за приготвяне на вино.

В следващата таблица могат да се видят основните културни обекти и тяхното местоположение с краткото им описание.

Таблица № 2. Културни исторически обекти на територията на Стамболово

Име на обекта	Местонахождение в общината	Кратко описание /характеристика
Културни обекти в община Стамболово		
Тракийски скални ниши	с. Долно Черковище	Трапецовидни ниши, разположени на левия бряг на р. Арда в местността Кован кая, на не много високата варовита скала „Кован-кая“.
Тракийски скални гробници	с. Долно Черковище	Намират се в близост до скалата „Хамбар-кая“
„Поп Мартиновата дупка“	с. Долно Черковище	Намира се срещу скалата „Кован кая“ на височината „Каракуз“, южно от железния мост. Гробницата е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 м, ширина 1,50 м и височина 1,80 м.
„Лъвската скала“	с. Долно Черковище	Тракийското светилище в местността Аул кая

Тракийска гробница	с. Пчелари	В региона "Хамбар кая" има следи от 6 гробници. Те са вкопани в горната част на масива и са покрити с големи каменни блокове. Най-впечатляваща е гробницата в местността "Кара ин" - 2.5 км югоизточно от селото.
Антична и средновековна крепост „Асара“ (Ефраим) в по-късните години е известна като Калето или Чатал кая	с. Рабово	Останки от средновековна крепост Асара, която впечатлява с умелото вграждане на крепостта сред непристъпните канари.
Тракийската крепост "Кралев връх"	с. Кралево	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени, керамика.
Източнородопски рид Чала	с. Кралево	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост.
Тракийски шарапани	с. Долно Ботево, с. Пчелари, с. Кралево	Шарапана или виноделна, използва се за производството на вино. Има и хипотези, че са се използвали и в рудодобива.
Късноримска и средновековна крепост Чала	с. Голям извор	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост.
Тракийската крепост „Хамбарлък телеси“ (Хамбарлък)	с. Поповец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени
Тракийски крепости „Чамлък каясь“ и „Саръ кая“	с. Бял кладенец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени
Останки от крепости и фрагменти от керамични съдове	с. Долно Черковище	Около „Хамбар-кая“ по върховете „Картал-кая“ (Св. Георги) и „Сарлъка“ (Хисарлъка)

Източник: Община Стамболово

Тракийски култов комплекс - с. Долно Черковище. В местността Кован кая, на не много високата варовита скала „Кован-кая“, чиято челна част достига срещу железния мост над Арда, по който минава шосето от Хасково за Крумовград, близо до с. Долно Черковище, се намира един от най-големите мегалитни тракийски култови комплекси в Източните Родопи.

В отвесните скали на вулканичния масив, са изсечени повече от 100 трапецовидни ниши. Смята се, че култово-погребалният комплекс се намира в пряка връзка с тракийските селища, крепости, некрополи и светилища, намиращи се в землищата на селата Долно Черковище, Пчелари и Орешари, на десния бряг на р. Арда. На около 500 м северозападно от Долно Черковище, в южната отвесна стена на доминиращата над околността скала, са изсечени още шест култови ниши. На върха на масива е издълбана гробница, а в непосредствена близост са открити и следи от голямо тракийско селище.

Тракийски гробници. В проучените могили от римската епоха в северните и източни предпланини на Източните Родопи са две могили в Стамболово и в Кралево. В тях не са открити представителни гробни съоръжения, а погребалният инвентар се състои предимно от глинени съдове, оръжия и накити. В близост до могила I при с. Стамболово е намерена колесница, украсена с ажурни апликации и статуетки. За разлика от предходните периоди,

когато се прилагат и двата основни погребални обряда, през римската епоха господстващ ритуал е труп-изгарянето.

Северозападно от “Кован-кая”, на десния бряг на река Буюк-дере, ляв приток на Арда, се намира ниската скала “Хамбар-кая”. В основата на скалата речната вода е издълбала малка пещерка, над чийто вход личат силно повредени и разрушени няколко трапецовидни ниши.

По темето на скалата, която стъпаловидно се спуска на запад, са издълбани **три гробници**. Стените на трите гробници са идеално загладени и с остри ръбове. Техният план и профили са напълно сходни с плановете и профилите на еднокамерните долмени в Сакар планина, Странджа и Източните Родопи, с тази разлика, че са дълбани в меките варовици, докато долмените са градени от големи каменни плочи. Това несъмнено доказва предназначението им като гробници. Следи от погребения не са открити, но то се е извършвало вероятно чрез трупополагане в камерата.

От южната страна на “Хамбар-кая”, точно срещу входа на втората гробница е издълбана плитка фигура, известна на местното население като иманярски знак. Тя представлява съвсем схематично, стилизирано изображение на женска фигура с разперена пола. Краката са събрани заедно и изобразени с една по-дебела и оширена при основата си ямка. Ръцете са хоризонтално разтворени, превити през лактите, като лявата сочи нагоре, а дясната надолу. Главата е загатната с един правоъгълен издатък над ръцете. Над главата са издълбани две успоредни и удължени ямки. Цялата фигура е дълга около 30 см.

По северните речни тераси и около “Хамбар-кая” се намират фрагменти от керамични съдове и следи от каменни градежи. По върховете “Картал-кая” (Св. Георги) и “Сарлъка” (Хисарлъка) над село Долно Черковище се откриват следите на стари крепости. По долината на Арда е минавал важен път, който е водел от Цариград и Одрин към вътрешността на Източните Родопи. Скалните гробници, издълбани в меките варовици, които ще разгледаме по-долу, са едни от най-интересните паметници намиращи се на това място.

Точно на юг от моста на Арда, срещу скалата “Кован-кая”, се издигат високо скалните откоси на височината “Кара-куз”.

От северната страна на височината е издълбана още една гробница, но с по-друга форма, наричана сега “Поп Мартиновата дупка”. Отворът ѝ се намира под една редица от дванадесет

култови ниши, на 3,8 м височина от основата на скален навес. Гробницата е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 м, ширина 1,50 м и височина 1,80 м. Оста ѝ сочи север-юг.

Освен това, там, където са скалните гробници, непосредствено до тях се намират и групи от “култови ниши”. При “Хамбар-кая” те са съвсем близо до гробниците, над входа на малката пещерка от източната страна на скалата. Дванадесет ниши са наредени в редица над входа на “Поп Мартиновата дупка”. Фурнообразните гробници при Средна Арда са също в непосредствена близост с култовите ниши. В близко съседство със скална гробница са и нишите при село Горно поле. Това ни подсказва, че нишите стоят във връзка със скалните гробници и че може би са дълбани в чест на мъртвите.

Обединяващ център на този комплекс е тракийското светилище в местността „Аул кая“ при Долно Черковище, разположено около изявена скала с причудлива форма, напояща полегнало животно, известна като „Лъвската скала“.

Уникалният паметник е проучван от д-р Георги Нехризов от Националния археологически музей към БАН по проект „Магнетизмът на скалните паметници в Източните Родопи“. Разкопките доказват, че върху скалната площадка са провеждани обредни практики. Открити са глинени олтари, върху които са извършвани ритуални жертвоприношения, както и разнообразни дарове. Светилището е функционирало активно през късната бронзова епоха (XV-XI в. пр.Хр.). В подножието на хълма е разположен тракийски обект, най-вероятно светилище, в което са разкрити структури и материали от ранната желязна епоха (X-VI в. пр.Хр.).

Скалите по река Арда, и по-специално тези при село Долно Черковище, са били обект на почитание от древните траки, върху които те изграждали своите гробни съоръжения и светилищни центрове, които са посветени на култа към мъртвите прадеди. Последният е бил широко разпространен в Тракия.

Тракийската гробница - с. Пчелари. Околностите на с. Пчелари са осеяни с паметници на културата от Античността и Средновековието. Такива са изсечените в ерозирали скали гробници в местностите „Хамбар кая“, „Ак кая“, „Кара ин“, „Мал казан“, „Ходжас“ и др. В местността „Хамбар кая“ личат следи от 6 гробници, вкопани вертикално в горната част на масива и покрити с големи каменни плочи.

Всички гробници в околностите на с. Пчелари датират от ранножелязната епоха (II-I хил. пр. Хр.) и са обявени за паметници на културата.

На около 2 км южно от село Пчелари се намират различни белезникави изветрели скали.

В местностите „Ак кая” и „Кара ин” са запазени две гробници, изсечени в отвесните скали, като едната е особено впечатляваща. Тя се намира в местността „Кара ин” и е най-живописната от всички. На скалата Ак Кая, на около 10 м под най-високата ѝ точка, се вижда трапецовидният отвор на Тракийската гробница „Кара Ин”. Отворът ѝ се намира на югозапад на 700-800 м северно от р. Арда, точно срещу устието на р. Крумовица. Гробницата представлява камера с почти трапецовидна форма на плана, с дължина 2.40 м и ширина на страните 1.80 и 2.30 м. Височината е 1.80 м, а при входа достига до 1.95 м. По средата на тавана е издълбан плитък купол. Подът на гробницата е равен, ъглите са заоблени.

Планът на гробницата е трапецовиден. Същата форма има и входът, ориентиран на югоизток. В резултат на изветряването на скалите непосредствено над входа се е образувал интересен скален навес, който ѝ придава вид на долмен.

Скалната гробница край с. Поповец. В района на Стамболово са открити множество археологически паметници на културата от национално значение, един от които е скалната гробницата край село Поповец. Смята се, че е била направена от Одрисите (тракийско племе) в края на първото хилядолетие пр. Хр.

Античната и средновековната крепост „Асара“ (Ефраим) в по-късните години е известна като Калето или Чатал кая. Тя се намира над с. Рабово, в близост до стената на яз. Студен кладенец.

Със своето стратегическо положение, отлична видимост и непристъпност, Асара е заемала водеща роля за Византия в контрола ѝ над Източните Родопи. Жофроа дьо Вилардуен е изключително подробен в своето изложение. С цялата си армия регентът Анри язди срещу течението на река Арт (Арда) и достига до крепостта Фраим (Ефраим). Малко по-късно рицарските отряди навлизат в много хубава речна долина, над която се извисява красив замък. Това е Мнеакос, който в старофренския език на летописеца е предаден като Моняк. Крепостта при с. Рабово лежи на левия бряг на р. Арда, където реката прави елипсовиден завой на юг и образува малък полуостров с труднодостъпен връх. По повърхността се намират римска (II – III) и средновековна (XI – XIV) керамика. Тук е намерена византийска медна монета от

император Михаил IV (1034 – 1041г.), средновековни бронзови апликации и железен боздуган. Крепостта е охранявала селищата и стария калдъръмен път по левия бряг на река Арда.

В местността Хамбара до с. Поповец и съвсем близо до Стамболово – при с. Кraleво, има останки от крепостни стени.

Източнородопски рид Чала. Най-интересен е култовият комплекс от тракийски паметници при големия Източнородопски рид Чала – резерват от тракийски, римски и старобългарски паметници. Той е ограден от селищата Кraleво, Долно Ботево, Голям Извор и Малък Извор. В най-високата част на Чала, на около 2 км източно от Кraleво, личат останки от три реда стени на тракийска крепост, които представляват каменни пояси /огради/ от суха зидария /градеж без спойка/. В района на крепостта са открити стрели и керамика от старожелязната, младожелязната, римската, късноримската епоха и от средновековието. В тази крепост през римската епоха е имало тракийско светилище от III в., сред чийто останки са открити няколко оловни огледалца, някои от които с надпис възхваляващ красотата. От същото време са открити монети в самото селище Кraleво.

На около 1 км югоизточно от Кraleво, по западните склонове на Чала има няколко групи живописни скали, потънали в пищна зеленина.

На около 100 м на север, в друга група скали освен почти заличените култови трапецовидни ниши са издълбани две тракийски скални гробници. Първата от тях, известна като Пещерата, има фурнообразна форма с елипсовиден вход. Ясно личат следите от изчукването на тавана и стените на гробницата. Около входа все още личат изсичанията, които е трябвало да задържат каменна врата /плоча/.

На 4 – 5 м над Пещерата са останките на Малката пещера - изцяло изкуствено оформена по-малка гробница, с отвор около 1 м, която е полуразрушена.

В най-ниската част на Чала има средновековен некропол, чийто гробове са оформени с плочести камъни. Старобългарски некропол от IX – XI в. с гробове има и в местността Куза, на около 1 км североизточно от с. Кraleво, и на 50 м вляво от шосето Кraleво – Корен.

В северния край на западния склон на Чала, на около 300 м от североизточния край на с. Кraleво, в местността Чортленя се намира тракийски култов комплекс от некропол и светилище. Върху група изолирани скали има издълбани трапецовидни ниши.

Тракийската крепост "Кралев връх" се намира на 1.2 км североизточно по права линия от центъра на село Кралево. В подножието на върха, откъм селото има пътека. Някъде от към североизток, от пътеката нагоре тръгва стар път, който води до самия връх. Върхът е заравнен. Личи трасето на стената, около което има разсипани ломени камъни. Никъде не се виждат останки от градеж. Липсва керамика.

Останки от голяма късноримска и средновековна крепост **Чала** личат в землището на с. Голям Извор. Крепостта е била изградена от оформени каменни блокове, използвани от съседните селища Голям Извор и Малък Извор за строеж на стопански сгради. Тя се намира на 1.5 км северно от с. Голям Извор. На доста голямата площ са пръснати развалини, градени предимно от ломен камък, без да се използва хоросан при строителството. Изобилства от парчета груба и по-фина керамика. На някои от тях се виждат примитивни орнаменти. На най-високата част вероятно е имало една или няколко могили. Мястото е обитавано доста дълго след траките. Вероятно не се касае само за крепост, а за селище, в полза на което говори голямата площ на обекта и изобилието от парчета от керамични съдове. В крепостта са открити стрели и копия, монети от предримската, римската епоха и средновековието. Намерените метални токи, коланни апликации, златна монета на император Андроник II /1282 – 1328/ и голямо количество интересни оловни печати от периода IX – XII в. показват, че останките са от развит градски център.

В полите на Чала откъм село Долно Ботево са открити тракийски шарапани /виноделни/, а при карстов извор в местността Акмара – напълно запазен каптаж с резервоар от IV век. От този район интересна е и голямата находка от тракийски имитации на сребърни тетрадрахми от остров Тасос от I в. пр. н. е., в местността Терфилика, на около 2,5 км. от Долно Ботево, по посока на с. Кладенец е открит и сребърен нагръдник от V в. пр. н. е.

Преди около 2500 години местните тракийски племена установяват търговски взаимоотношения с Гърция. Срещу селскостопанска продукция били внасяни зехтин, вино, и фино изработени съдове. При проучването на тракийските селища, в землищата на днешните села Тънково, Пчелари, Маджари, Царева поляна и др., са открити сребърни монети на Филип II Македонски при Попов мост Тънково, железен меч и колективна находка от монети на Мароней /Маджари/, колективна находка от сребърни монети от Атина, V в. пр. н. е. в местността Цветен дол /Царева поляна/ и др.

Тракийските вождове били погребвани най-често в надгробни могили. През 1966 г. в землището на Стамболово, в местността Двете чуки, срещу Гледка, при риголване на лозовите масиви на няколко метра от едната могила е открита тракийска колесница от II в. През 1985 г. при разкопка на втората могила, били открити около 30 глинени съда от II в., поставени в гроба на покойника при погребалния ритуал на изгарянето му. В съседна до нея могила през 1985 г. е проучен гроб с трупоиизгаряне от същото време с над 30 глинени съда в гробната яма. Византийски монети и останки от тухли и кости са намирани на различни места в околността на селото. По брега на язовира между селата Гледка и Стамболово са открити фрагменти от халщатска керамика. В същата местност са регистрирани следи от средновековно селище. През есента на 1978 г. Д. Аладжов проучва средновековен християнски некропол (X-XI в.), чиито гробове сега са на дъното на язовира. Сред материалите от некропола е единственият засега у нас средновековен пръстен с надпис на латински „РАХ“. Появата му тук се свързва с времето на Първия кръстоносен поход (1096 г.).

Тракийската крепост „Хамбарлък телеси“ (Хамбарлък) се намира на 2.3 км северозападно от с. Поповец, общ. Стамболово.

Тракийската крепост „Саръ кая“ се намира на 3.07 км югозападно по права линия от центъра на село Бял кладенец.

Тракийската крепост „Чамлък каясь“ (Саръ кая - Жълтата скала) се намира на 2.6 км югозападно от с. Бял кладенец, общ. Стамболово.

В долината на река Арда, в района на Маджарово, покрай крепостите при Долно Черковище и Рабово личат останките на стар римски път.

През римската епоха на Чала и в долината на Арда се изграждат редица крепости, които охраняват важни пътища или по-значителни селища. Такива са крепостите при Рабово, на завоя на Арда и при Долно Черковище.

Силните страни на културното наследство са неговото разнообразие и неговото историческо значение за територията и за хората от миналите епохи. Слабите страни са лошият достъп и липсата на социализация на културните обекти. Необходимо е да се развиват иновативни и ясно промотирани политики за социализация на наследството. Един от начините е развитието на трансграничното сътрудничество в сферата на културата и опазване на наследството. Политиката за вписване на паметници в Листата на световното културно наследство и тяхното

популяризиране е важен критерий за степента на социализация на даден обект и възможността му да бъде част както от културния ландшафт така - и обект на туризма.

Културното наследство е важен ресурс за развитие и на икономическия просперитет на територията. Освен чисто духовните му и естетически измерения, процесите на неговата социализация ще могат да станат силни ядра за регионалното развитие, за изграждане на устойчиви форми на туризъм – културен, за изграждане на висококвалифицирани кадри и реализацията им на местно ниво. Проблем е достъпът до повечето културни обекти.

3. Описание на елементите на културното наследство в населените места

На територията се регистрират специфични елементи на културното наследство в населените места отразяващи селския бит, обществения живот и религиозността на местното население.

В населените места на общината няма запазени сгради от Възраждането, които да са обявени за паметници на културата и които да се съхраняват и поддържат за бъдещите поколения.

Преобладават двуетажните селски къщи, които са строени в началото и в средата на миналия век.

Външните стени на жилищните сгради са предимно тухлени, те са 1 888 броя, а по-старите от тях са каменни и наброяват общо 1 238. Стоманобетонните са - 51 бр., а панелните са 13, но те не са толкова характерни жилища за територията.

Таблица №3. Жилищни сгради по материал на външните стени на сградата на 31.12.2018 г.

Община	Жилищни сгради по материал на външните стени на сградата				
	общо	панелни	стоманобетонни	тухлени	други
Стамболово	3190	13	51	1888	1238

Източник: НСИ

Каменните къщи са традиционни за региона, тъй като тук камъкът се намира в изобилие, предпазва от температурните амплитуди и е екологичен строителен материал.

По-голямата част от жилищните сгради са построени през миналия век, като най-активно е било строителството през 30-те, и 50-70 години. Обикновено това са еднофамилни жилища,

които в миналото са се обитавали от домакинства с голям брой хора, като това са били основно децата на собствениците и техните новосъздадени семейства. На този етап най-разпространената ситуация е жилищата да се обитават от едно семейство.

Преобладаващата част от жилищата в селата са с три и четири стаи. Средният брой стаи на едно жилище в селата е 3.5. Осигуреността с жилища на 1 000 души от населението в областта е 548 при средно за страната - 571. Община Стамболово се движи около средната за област Хасково осигуреност на 1000 човека, т.е. - 553. Жилищата в областта се обитават средно от 1.8 лица, като при жилищата в градовете показателят е 2, а в селата – 1.5.⁹

От следващата графика се вижда, че община Стамболово заема едно от средните места в Областта и дори е малко над средното ниво. Тук трябва да се отбележи, че това се дължи основно на миграцията на местното население, което напуска територията и оставя жилищата си необитавани. По тази причина след Стамболово осигуреността с жилища на 1 000 души остават общините: Любимец, Хасково, Свиленград, Симеоновград, Харманли и Минерални бани. Преди Стамболово са другите общини, които са по-силно засегнати от миграцията: Маджарово, Тополовград, Ивайловград и Димитровград. Голяма част от собствениците на жилища в Стамболово живеят в Р Турция, в други европейски страни, както и в по-големите български градове. Тези жители поддържат в сравнително добро състояние своите домове и прекарват основно летата/отпуските си в тях.

Към 31 декември 2019 г. 33.1% от всички жилища в областта се намират в едноетажни сгради, следвани от жилищата в двуетажни – 25.9%, а в триетажните сгради те са едва - 7.4%.

Изграждането на архитектурното пространство в едно населено място и неговите композиционни характеристики при жилищната архитектура в селата са в контекста на композиционните решения главно от епохата на социализма. Строителството е традиционно/фолклорно и анонимно, при което архитектурата се създава от майстори, произхождащи от специализирана професионална общност, която е ангажирана в запазването и предаването на това знание и която съставлява съществена част от реалната икономика и начина на живот на местното население по време на строителството. Строителните дейности и местната архитектура са обвързани напълно с природните дадености, местните строителни

⁹ <https://haskovo.info/> от 12.06.2020 г.

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

материали, многовековния опит на хората в строителството и личните предпочитания на собствениците.

В селата постепенно се създават значими урбанистични и архитектурни комплекси, които свидетелстват за новите тенденции в архитектурата, като се оформят обществените центрове, отговарящи на специфично обществените функции и начин на живот на местното население по онова време. Те включват както жилищните сгради, така и кметствата, читалищата, училищата и религиозните храмове във всяко населено място. Оформят се и публични улични пространства, спортни съоръжения и места за културни събития. На някои места се създават градинки и паркови пространства около тях.

Проектирането и строежът на отворените и общодостъпните площади в селата превръщат тези места за публични събития, събори и празници в често ползвани от местната общност. Там се реализират и утвърждават ежегодно големи празненства и спортни състезания, като надсвирването в Стамболово и съборите във всяко едно населено място. Тази нова културна среда налага да се оформят и в жилищните сгради места за прием на гости и роднини. Така се появяват допълнителни помещения /навеси и външни кухни/, които осигуряват необходимото пространство за посрещане на гости по време на селските празници.

Към всяка къща задължително има обор за отглежданите животни, които са част от селския бит. Те задоволяват основно семейните нужди от месо, мляко, сирене и други млечни продукти. В покрайнините на всяко населено място се оформят селскостопански постройки, които приютяват животните от местното ТКЗС.

Миграцията към по-големите градове по времето на социализма позволява част от селските къщи да се използват вече като къщи за селскостопанска работа през уикендите и рядко като вили за почивка. По този начин хората работещи в града си осигуряват необходимата им селскостопанска продукция, която удовлетворява техните нужди от прясна и качествена храна, а често позволява и продажбата на по-голямото количество животинска продукция.

Изграждането на вили/къщи за отдых и почивка започва на един по-късен етап, едва след демокрацията, когато развитието на земеделието по селата започва да намалява значително, а броят на отглежданите животни рязко спада. Започват да се оформят по-заможни градски слоеве, които предпочитат да живеят по-близо до природата и затова строят вили извън градовете в близки до тях села. Тези сгради се отличават от традиционните селски къщи по

своята архитектура и големина. Те са енергийно ефективни и доста по-люксови в сравнение с останалите селски къщи. Това води до оформяне на вилната зона около язовира в с.Балкан, а в останалите населени места такива зони не са обособени, защото вилите се изграждат между останалите сгради.

През последните 3 години по време на Ковид пандемията, една част от хората от града закупили къщи в селата, за да могат да се изолират при нужда и да са по-близо до природата. Най-много от новозаселените на територията обаче са хора от съседните общини, предимно от Крумовград. След кризата в Турция, друга част от хората, които са основно пенсионери започнаха да се връщат по селата не само през лятото.

След 2000 година започва и изграждането на къщи за гости и туристически комплекси, които също променят архитектурната среда в населените места.

Религиозни храмове са доста разпространени в селата, но не всички са в добро състояние, особено църквите. Те са изградени основно в края на XIX и началото на миналия век. Храмове са градени основно от камък и имат най-вече формата на корабни базилики. Архитектурните решения при изграждането на определен храм варират според мястото и времето, когато са били строени. При спазване на каноничните изисквания, всеки архитектурен стил е допустим. По време на българското Възраждане се налага и самобитен български архитектурен стил. По-късно изградените храмове са построени в различен стил, който е характерен за по-модерната архитектура. Такава е църквата в с. Стамболово.

На територията на общината има 11 църкви, това са: Света Богородица” с. Гледка; Света Богородица” с. Голям извор; „Свети Илия” с. Долно Ботево; „Св. Успение Богородично” с. Долно Черковище; „Св. Димитър” с. Жълти бряг; „Св. Пророк Илия” с. Кралево; „Св. Илия” с. Малък извор; „Св. Пророк Илия” с. Силен; „Св. Апостоли Петър и Павел” с. Стамболово; „Св. св. Константин и Елена” с. Тънково и „Св. Пророк Илия” с. Царева поляна.

Джамиите в региона са основно от османския архитектурен стил, който е характерен както за по-старите джамии, така и за новоизградените. Има и нови, които са по-модерни. Някои от сградите представляват обикновени селски къщи, които са пригодени за молитвени домове към които е изградено минаре. Джамиите се ремонтират периодично. Голяма част от мюсюлманските храмове са построени със средства, събрани от мюсюлманските общности. Друга част са построени от частни дарения и фондации.

В общината има 20 джамии, които се намират в селата: Балкан, Бял кладенец, Воденци, Войводенец, Гледка, Голобрадово, Долно Ботево, Долно Черковище, Долно поле, Жълти бряг, Зимовина, Кралево, Лясковец, Маджари, Малък извор, Пчелари, Поповец, Пътниково, Рабово и Светослав.

Три са тюрбетата в селата: Кралево, Лясковец и Царева поляна.

На територията на общината липсват паметници, които да са изградени в населените места.

4. Природни забележителности, защитени зони и местности на територията на община Стамболово

4.1. Природни забележителности

Природна забележителност „Находище на родопски силивряк“¹⁰ е с цифрови граници: WGS 84, UTM 35N зона (shp). Площта ѝ е: 0,5 хектара. Местоположението е: **Област:** Хасково, **Община:** Стамболово, **Населено място:** с. Рабово. Обявена е за природна забележителност със Заповед No.233 от 04.04.1980 г., бр. 35/1980 на Държавен вестник.

Режим на дейности:

- Забраняват се всякакви действия, като нараняване на стъблата, кастрене, чупене на клоните и други, които биха довели до повреждане на дърветата;
- Забранява се влизането, преминаването и паркирането на моторни превозни средства;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се безпокоенето на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;
- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се поврежда или изменя както естествения облик на местността, така и водния ѝ режим;
- Забранява се извеждането на сеч, освен ландшафтна, след съгласуване със съответната районна инспекция за опазване на природната среда;

¹⁰ Български информационен Бизнес портал - <http://www.econominews.com/index.php/turizam/82-zabelezhitelnosti-v-balgariya/668-zabelezhitelnosti-v-obshtina-stambolovo>

- Забранява се всякакво строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено в устройствения проект на природната забележителност

Тя е 33 по директивата за местообитанията: Родопи – Източни.

Природна забележителност „Кован кая“ /Скалните ниши/ е с цифрови граници: WGS 84, UTM 35N зона (shp). Площта ѝ е: 1,5 хектара. Местоположението е: **Област:** Хасково, **Община:** Стамболово, **Населено място:** с. Долно Черковище. Обявена е за природна забележителност със Заповед No.1799 от 30.06.1972 г., бр. 59/1972 на Държавен вестник.

Режим на дейности:

- Забранява се да се секат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък по всяко време;
- Забранява се да се преследват дивите животни и техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък или пръст, с което да се поврежда и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения;
- Забранява се чупене, драскането повреждането по какъвто и да е начин на скалните образувания, сталактитите и други формации в пещерите;
- Забранява се воденето на гола и интензивна сеч. Разрешава се извеждането на санитарна сеч и отсичането на престарелите и с влошени декоративни качества дървета.

Тя е 33 по директивата за местообитанията: Родопи – Източни и 33 по директивата за птиците: Мост Арда.

4.2.Защитени зони и местности

Натура 2000 е обоевропейска мрежа, съставена от защитени зони, целяща да осигури дългосрочното оцеляване на най-ценните и застрашени видове и местообитания за Европа, в съответствие с основните международни договорености в областта на опазването на околната среда и биологичното разнообразие.

В община Стамболово има отлични природни дадености, разнообразен ландшафт и богато разнообразие, което е съсредоточено в следните защитените зони, местности и територии:

Таблица №4. СПИСЪК на защитените зони на територията на Община Стамболово¹¹					
№	Наименование	код	Заповед за обявяване	Площ /ha/	Информация в мрежата
Защитени зони за опазване на дивите птици					
1	Студен каладенец	BG0002 013	№РД-766/28.10.2008г.	15995,61	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0002013&siteType=BirdsDirective
2	Мост Арда	BG0002 071	№РД-784/29.10.2008г.	15022,48	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0002071&siteType=BirdsDirective
Защитени зони за опазване на природните местообитания на дивата флора и фауна					
№	Наименование	код	Решение за одобряване	Площ /ha/	Информация в мрежата
1	Родопи Източни	BG0001 032	Решение №122/02.03.2007г	217352,95	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0001032&siteType=HabitatDirective

Таблица №5. Списък на Защитени територии на територията на Община Стамболово¹²

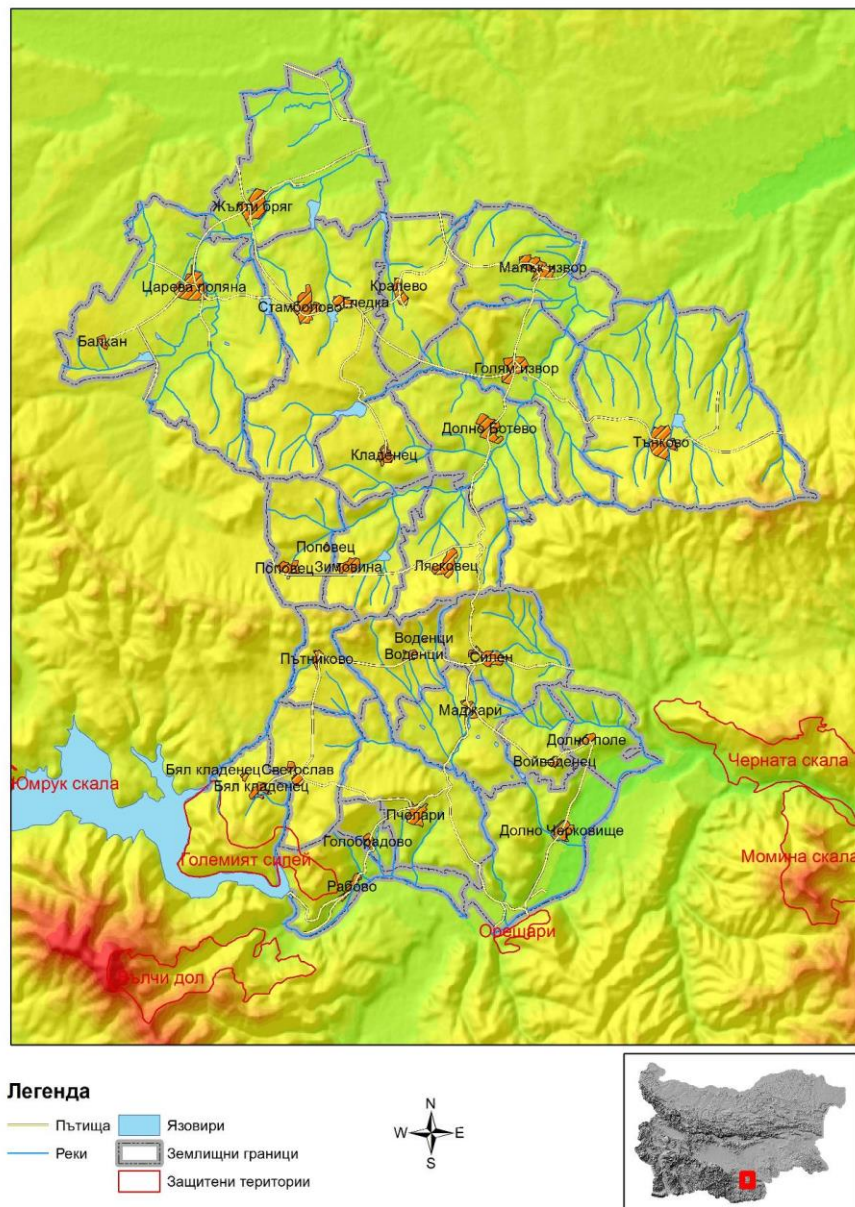
№	Категория и наименование на защитената територия	землище	Информация в мрежата
1	ПЗ "Находище на родопски силивряк"	с. Рабово	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=3&areaID=384
2	ЗМ „Находище на тракийски клин“	с. Воденци	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=6&areaID=563
3	ПЗ "Скални ниши" - Меден камък	с. Долно Черковице	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=3&areaID=174
4	ЗМ "Големия сипей"	с. Рабово, с.Бял кладенец, с.Светослав	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=6&areaID=148

В следващата карта са посочени защитените територии в региона. В Източните Родопи те са много и създават предпоставки не само за опазване на биологичното разнообразие, но и за развитие на еко-туризма на територията. Свързаността в този случай между туроператори, туристически центрове, туристически обекти и НПО занимаващи се с екология и туризъм е задължителна. Поддържането на пряка връзка, ще увеличи резултатите и ще засили ефективността и ефикасността на предприетите местни и регионални инициативи.

¹¹ РИОСВ Хасково

¹² Пак там

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Защитени територии в България е обобщено понятие, обхващащо всички паркове, резервати, забележителности и защитени местности.

Създаването на защитените територии се регламентира от специален закон, Закон за защитените територии (ДВ, бр. 133 от 1998 г.). Категориите защитени територии са:

1. резерват;
2. национален парк;
3. природна забележителност;

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

4. поддържан резерват;
5. природен парк;
6. защитена местност.

Всяка от тези категории има различни режими, които са описани в закона.

“Защитени зони” е термин въведен със Закона за биологичното разнообразие. Защитените зони се наричат местата от “Националната екологична мрежа”, което всъщност е НАТУРА 2000. Защитените зони в България всъщност се обявяват във връзка с изискванията на Директивата за птиците и Директивата за местообитанията.

Защитена зона „Студен кладенец“

Разположена е в Източните Родопи между град Кърджали и селата Рабово и Студен кладенец. Язовир, създаден в скалното дефиле на река Арда, характеризиращо се с отвесните си скали, стръмните си брегове, оградени с високи планински ридове. Немалка част от територията на мястото е заета от скални комплекси, единични скали и каменисти сипеи, покрити с оскъдна растителност. Навсякъде из района разпръснато са разположени открити пространства, заети от селскостопански земи и ливади, обрасли с ксеротермни тревни съобщества с преобладаване на белизма /*Dichanthium ischaetum*/, луковична ливадина /*Poa bulbosa*/ и др. Около две трети от планинските склонове около язовира са покрити с вторични широколистни смесени гори. На територията на Студен кладенец са установени 219 вида птици. От срещаните се видове 103 са от европейско природозащитно значение (SPEC) (BirdLife International, 2004). Като световно застрашени в категория SPEC1 са включени 12 вида, а като застрашени в Европа съответно в категория SPEC2 - 27 вида и в SPEC3 - 64 вида.¹³

Защитена зона „Мост Арда“

Намира се в Източните Родопи, тя е част от долината на река Арда. Разположена е по поречието между село Рабово и град Маджарово, заедно с гористите планински склонове и скални масиви, които оформят границите на зоната.

Биоразнообразие: 142 вида птици; 31 са включени в Червената книга на България; Редки растения; Скални феномени.

¹³ <https://www.lagsk.eu/upload/prouchvane-2.pdf>

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

Защитена зона „Родопи Източни“

В община Стамболово Защитена зона „Родопи Източни“ заема поречието на р. Арда и прилежащите ѝ земи по левия бряг, разположени след язовирната стена на яз. “Студен кладенец”. Съхранената природа, разнообразният животински и растителен свят, природните забележителности, богатата история и култура, пестратата палитра на традиции и обичаи, предлагат прекрасни условия за туризъм.

Защитена местност „Големият сипей“

ЗМ “Големият сипей” попада в землищата на с. Рабово и с. Бял кладенец, община Стамболово. Намира се на северния бряг на язовир “Студен кладенец”. Обхваща силно пресечен и труднодостъпен район, разположен между стената на яз. “Студен кладенец” и Качлъбуюк дере.¹⁴

Защитена местност „Находище на тракийски клин“

ЗМ „Находище на тракийски клин” се намира в землището на село Воденци, община Стамболово. ЗМ „Находище на тракийски клин” цели опазването на растителен вид Тракийски клин (*Astracantha thracica* L.) и неговото местообитание. Растителният вид е включен в Червената книга на България. Нарича се още Тракийско сграбиче. В България има само 3 находища на това растение - в ямболски, сливенски и в стамболовския регион. Популациите на вида се развиват върху скалисти варовити терени. Обитават каменливи тревисти и храсталачни места, растат върху плитки, сухи и ерозиран почви.

VII. Основни проблеми и съвременни тенденции в развитието на туризма

Една от новите най-висши ценности на глобализацията през последните 10 години е мобилността, свободата на придвижване, която позволи на туристическата индустрия да достигне небивали размери на своето развитие. Тези, които имат възможност без ограничения да ползват това доста неравномерно разпределено благо, са изкушени непрекъснато да се чувстват свободни от ограниченията на националните граници – териториални, традиции, обичаи, структури, местно обкръжение и т.н., и да изграждат сами собствената си идентичност на космополитни личности. Търсейки я, те се превръщат в редовен потребител на продукта на туристическата индустрия. Тези тенденции карат туристите да предявяват към туристическите

¹⁴ <https://www.stambolovo.bg/bg/ekologichna-mrezha/>

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

услуги по-високи изисквания за ново качество и характеристики – необичайни, примамливи, вълнуващи, екзотични, различни от всичко видяно и чуто досега. Това разкрива неимоверни възможности за диференциация на туристическия продукт, за търсене на пазарни ниши и сегментация, но всичко е свързано и със съответна маркетингова организация и предполага определени достигнати възможности от страна на бизнеса.

За съжаление Ковид пандемията и войната в Украйна засегнаха доста сериозно туристическия бизнес. Освен това развитието на туризма в България през последните години е свързано и с някои местни проблеми като: лоша кадрова обезпеченост; неефективно ползване на плажните ивици; остаряла хотелска база; презастрояване на крайбрежните зони; забавено развитие на т.н. "алтернативен туризъм", който е особено популярен в европейските страни; недостатъчна квалификация и култура на заетите в туристическия бизнес; ограничено предлагане на нови туристически услуги; липса на масирана рекламна кампания от страна на държавата; намаляване на притока на чуждестранни туристи, поради поддържането на високи цени за туристическите услуги, които не са на необходимото ниво, намалели инвестиции в туризма и др.

Неравномерно се усвояват туристическите ресурси, като българския туризъм все още преобладаващо е концентриран в морските и планинските курорти. Страната е известна предимно като дестинация за морски рекреативен туризъм, който заема 70% от българския туризъм. Планинският (ски) туризъм заема малко над 10%, а специализираните видове туризъм – общо около 20%, въпреки големия потенциал за тяхното развитие. Подобно развитие не съответства на природните, исторически и културни дадености на страната и това затруднява тяхното пълноценно използване. (Например културно-познавателният туризъм реализира само 1% от общите приходи в туризма, при условие, че в България са регистрирани над 40 000 паметници на културата от различни исторически епохи, обявени са 36 културни резервата, има над 300 музея и галерии и 7 исторически паметници в списъка на ЮНЕСКО за световното културно наследство).

Все още е недостатъчно качеството на обслужването. Обвързаните с туризъм дейности осигуряват заетост на 11,8% от работещите у нас общо заетите в сектора. В страната през 2015 г. заетите в сектор туризъм са 364 000, по данни на Световния съвет по туризъм и пътувания.)

Пряко заети в сектора са били 3,3% от работещите (101 000 работни места). Общият дял на туризма формира 12,9% от БВП за 2015 г. или 9,908.3 млн. лв.¹⁵

В повечето общини в страната, делът на наетите в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ през 2018 г. преди пандемията той достига 3-5% от всички. В Столична община, Пловдив и Стара Загора този дял е около 5-6%.

В общо 23 общини делът на наетите в туризма е над 15%. В морските общини този дял е най-висок, като в Созопол, Несебър и Приморско надхвърля 50%, тоест половината от всички наети са в туризма. В планинските курорти туризмът също формира голяма част от заетостта – 44% от наетите в Банско са в хотелите и ресторантите.¹⁶

Кризисните 2019 и 2020 г. поставиха пазара на труда в сектор туризъм под сериозно напрежение, а след въвеждането на ограничителните мерки доведоха до рекорден брой регистрации на нови безработни в бюрата по труда. Докато 2019 и 2020 г. бяха особено тежки за туристическия бранш, то през 2021 и особено през 2022 г. картината донякъде стана по-благоприятна. Промяната дойде както под формата на различни схеми за държавна подкрепа за бизнеса, така и на облекчения в изискванията за пътуване в Европа. Въпреки това, изминалият летен сезон не може по никакъв начин да се сравнява с периода преди кризата, а отрасълът изглежда изправен пред значителни проблеми и в средносрочен план.

Въпреки големият брой работни места и заангажирани хора в сферата на туризма в България, като основен проблем се очертава липсата на висококвалифицирани специалисти и професионалисти. Професионалното образование в тази област все още явно не е достатъчно, тъй като не отговаря на нарасналите изисквания на туристическия бизнес. Високо качество на туристическото обслужване се постига, чрез подходящо образование и квалификация на кадрите, а също и чрез предаване на опита и традициите. За съжаление и двете условия за осигуряване на качествено туристическо обслужване не са на желаното ниво. Парадоксът е, че в България има 15 висши учебни заведения, 9 колежа и 56 средни училища, които подготвят кадри за туризма. Ежегодно завършват около 3000 човека, които или не работят по специалността или емигрират, което прави кадровата обезпеченост на трудовия пазар доста

¹⁵ <https://www.bia-bg.com>

¹⁶ НСИ

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

несигурна. Затова голяма част от хотелиерите и ресторантьорите прибягват до наемането на чуждестранни работници, главно от бившите социалистически страни.

Не е най-добро състоянието на инфраструктурата, а това се явява сериозна предпоставка за привлекателността на предлаганите туристически обекти. Според специалисти само 32% от общата пътна мрежа в България е в задоволително състояние. Лошата инфраструктура е особено важна за селския, балнеоложкия и културно-историческия туризъм, защото голяма част от туристическите обекти са със затруднен достъп до тях. Качеството на пътната инфраструктура е едно от основните неща, които мотивират туристите. В община Стамболово пътната инфраструктура е сравнително добра, но достъпа до културните и природните обекти в повечето случаи е затруднен.

Ограничено използване на Интернет. Интернет достъпа в страната и на територията на община Стамболово е доста добър. Въпреки това често липсва съвместимост и връзка между различните хотелски системи. По-скоро това са софтуерни проблеми, които затрудняват комуникацията. Динамиката на глобалния туристически пазар стимулира употребата на постоянно еволюиращи програми с ефективно приложение в сферата на управлението, комуникациите, рекламата, дистрибуцията и услугите в туризма. В същото време туристическият сектор не е много популярен сред българските информационно-технологични компании. Законът за туризма, който регулира развитието и внедряването на интегрирана система за туристическа информация и национален туристически регистър, показва положителна промяна във виждането за значението на информационните технологии за маркетинга, дистрибуцията, конкурентоспособността и качеството на българския туристически продукт.

Основно в туристическите обекти се предлага масовия туристически продукт. Следва да подчертаем, че в преобладаващата си част не само в селските райони се предлага класическия масов продукт. Липсва многообразие и устойчиво развитие в условията на свръхконкуренция в туристическия бизнес. От своя страна системата all inclusive (всичко включено в цената) както и биохраните се използват не особено ефективно на този етап, като на доста места качеството на храната не е с необходимото качество.

И колкото и пари да се наливат във все по-нови и по-люксови хотели по крайбрежието и в планинските курорти, общата визия на предлагания туристически продукт не се променя

съществено. Целесъобразно е да се положат допълнителни усилия в довършителните строителни работи, които продължават и по време на активния сезон, да се оправи публичната инфраструктура като: летища, пътища, аквапаркове, канализация; да се обновят и поддържат парковете и градинките, да се подобрят достъпите до културните и природните обекти. Освен това трябва да се обърне внимание на обучението на кадрите и да се започне масирана и координирана реклама в чужбина на всички нива: фирмено, общинско, регионално и национално.

Недостатъчно ефективна е и ролята на големия брой браншови организации. В България броят на браншовите организации е голям – три национални браншови организации (Българска асоциация на туристическите агенции, Българска туристическа камара, Българска хотелиерска и ресторантьорска асоциация), 10 продуктови туристически организации и 7 регионални туристически асоциации. Явно, обаче, тяхната дейност не е достатъчно полезна за туристическите фирми, тъй като само 20% от тях членуват в браншови организации. По време на Ковид пандемията една част от тях се активизираха в известна степен, но въпреки това обединенията в сектор туризъм не са търсени активно дори от техните членове като подкрепящи организации. Индивидуализмът и желанието за водене на самостоятелни битки все още доминира в туризма. Партньорството остава недооценено и пренебрегнато.

Ограничено се използва спорта в туризма, екологичния и селския туризъм, въпреки тяхното разширяване през последните години. Ограничено се използват и добрите биоресурси за развитие на ловния туризъм, както и наблюдението на птици и редки животни. Не се използват пълноценно и минералните и термални извори в страната с цел развитие на качествен балнеотуризм.

На тази база можем да направим извода и, че анимацията не е застъпена в необходимата степен при предлагането на българските туристически продукти. Тя е дефицитна и на местно равнище.

Въпреки тези проблеми пред развитието на туризма в България, този отрасъл си остава приоритетен за страната, тъй като тя разполага с разнообразни и атрактивни туристически ресурси. Трябва да се отбележи, че туризмът се намира в много по-благоприятно положение в сравнение с някои други стопански отрасли, тъй като:

- ✓ има добра материална база с широк обхват и многопосочност от познавателен, рекреационен и битов характер, привлекателен за наши и особено за чуждестранни туристи, тъй като на сравнително малка териториална дистанция се съвместяват планински, равнини, крайморски и крайречни пейзажи с привлекателни места за почивка, отдих, лечение и спорт;
- ✓ България все още е малко позната и дори остава непозната за много чужденци, които са наситени от видяното и преживяното в световно известните европейски и извъневропейски туристически региони, комплекси и обекти, а биха желали да видят и да се докоснат до естествени природни феномени, исторически и археологически обекти, интересни своеобразни битови и фолклорни традиции, вкусни местни ястия, които са налице у нас;
- ✓ има условия за разнообразен туризъм – маршрутно-познавателен, културен, религиозен, селски, зимен, екологичен, рекреационен, ловен, риболовен, яхтен, хазартен, индустриален, тоталитарен, винен и други. Във всички тези направления в туристическата дейност нашата страна предлага добри условия и възможности за задоволяване на специфичните изисквания на специализирани групи туристи или на отделния турист;
- ✓ има сравнително добра организация за разнообразна туристическа дейност, включваща туристически услуги, почивна база, хотелиерски и ресторантьорски услуги, съвременна информационна и комуникационна технология, обслужващ персонал в системата на туризма;
- ✓ е изградена и продължава да се изгражда модерна база на стационарния туризъм, особено по Черноморското крайбрежие, където се оформиха туристически комплекси с модерни хотели, битови и атракционни заведения, задоволяващи потребностите на своите посетители. Същото се отнася и до големите зимни курорти – Боровец, Пампорово и Банско, които са снабдени със съоръжения и условия за активна зимна почивка и спорт. Все още в своето начало е изграждането на базата на селския туризъм, за който страната ни има необходимите предпоставки.

Всичките тези условия обективно благоприятстват развитието на България като желана туристическа дестилация за чуждите туристи.

Въз основа на тази кратка ретроспекция на състоянието на туризма в България могат да се направят някои обобщения, а именно:

- ✓ националният туризъм е един от най-динамичните по развитие, глобално социален и финансово впечатляващ отрасъл на родното стопанство;
- ✓ съвременният туризъм, както в световен, така и в национален обхват, е превърнат в самостоятелен отрасъл на стопанството, в резултат на неговата масовизация, конкретизация и демократизация;
- ✓ успехите в развитието на туристическата индустрия в България се базират на привлекателните природни и културни забележителности на страната, разширяващата се и модернизираща се материална база и непрекъснато усъвършенстващата се техника и технология на туристическото обслужване във фирмен и национален обхват;
- ✓ членството ни в ЕС обуславя нарастващото доверие и интерес към България и е важен фактор за включването ѝ в европейските политики гарантиращи глобализацията и интеграцията на съвременното общество

Всичко това са дадености, които показват положителните и отрицателните страни на туризма в България, но е необходимо да се направи още много за да може страната ни да укрепне и да се утвърди като развита и добре позната в туристическо отношение европейска страна. За целта трябва да се регистрира напредък в организационно, техническо, технологично, образователно, културно и правно отношение и се изграждат партньорства между публичния и частния сектор, за да се постигне максимален ефект и по-висока успеваемост в сектор туризъм.

Какви са конкретните дейности, които биха осигурили успех в тази област? Тук представяме някои от тях:

- ✓ **Популяризиране на страната ни като интересна и привлекателна туристическа дестинация.** Недостатъчна е маркетинговата и в частност рекламната политика на България по отношение на туризма. Следва да подчертаем, че основен проблем на туризма в България е липсата на единна, масирана и професионално разработена реклама на страната като целогодишна туристическа дестинация. България има задачата и отговорността да покаже себе си, да разкрие и да демонстрира своите особености и възможностите, които предлага за активен и многообразен туризъм.

Развитието на туристическата индустрия трябва да се базира твърдо на националната идентичност на българския туризъм, да демонстрира умело и да характеризира със съответната доза емоционалност своеобразието и привлекателността на националния туристически продукт.

- ✓ **Модернизация на материалната база в туристическия сектор.** В тази посока е направено и продължава да се прави много. Основните курорти и курортни комплекси както по Черноморието, така и в планинските части на страната, имат необходимата представителност съобразно европейските стандарти. Те предлагат на посетителите необходимия комфорт за пълноценен отдих, почивка и развлечения. Процесът на модернизация на материалната база на туризма трябва да продължи и то не само с оглед удовлетворяване изискванията на съвременния взискателен турист, но и от гледна точка повишаване имиджа на България като туристическа дестинация. Известно е, че страната ни се посещава от по-бедните обществени слоеве в развитите държави, тъй като пребиваването им у нас е сравнително по-евтино в сравнение с редица други страни. Тези ниски разходи при туристопосещенията у нас от една страна, имат привлекателна сила, но, от друга, те представят страната ни на туристическия пазар не в най-добрата си светлина.

Важно условие за повишаване престижността на туристическа България е усъвършенстването и модернизацията на материалната база на туризма във всички нейни измерения. Следва да се отдели и необходимото внимание на намиращите се в началното си развитие селски туризъм, екотуризъм, ловен и риболовен туризъм и редица други клонове на алтернативната туристическа дейност. И тук е нужна сериозната подкрепа на държавните органи по посока стимулиране на фирмите и лицата, ангажирани със съответната дейност, чрез данъчни облекчения, дългосрочно кредитиране и материално стимулиране. Това се налага от обстоятелството, че страната ни трябва да догонва държави с утвърдени традиции и постижения в различните клонове на туристическата индустрия.

- ✓ **Качеството на туристическите услуги и човешкия фактор са основни и определящи фактори за развитието на туризма в България.** Те се открояват от специалистите като основни, най-важни и с най-голям принос за развитието на отрасъла. Това е всеобща констатация на всички изследователи. Конкуrentността

е силно зависима от хората, от техните знания, умения, трудови навици и поведение... Фирмите успяват да усъвършенстват технологиите и продукта, да увеличават печалбите си главно чрез хората. Единствено човешките ресурси са тези които съединяват материалните, финансовите и информационните ресурси в продукта. Те са тези, които произвеждат продукта, планират, организират и контролират процесите.

По въпросите на човешкия фактор в туризма се работи от дълго време. Както Световната организация на туризма (COT), така и регионалните и национални туристически организации и звена обосновават, препоръчват и внедряват изисквания и правила за подобряване и усъвършенстване подготовката на туристическите кадри. Насочеността обаче е предимно в професионален аспект. Значително изостава проблемът за комплексната образователна подготовка на работещите в отрасъла, за тяхната обща култура и възпитаност. А именно те са фундаментът, върху който работещият в системата на туризма надгражда своите професионални умения и опит, развива и утвърждава своите индивидуални качества. Без обща образованост, без широкообхватна култура и етичност трудно се гради авторитет и престижност в системата на туризма.

VIII. Европейската политика за развитие на туризма

Изминаха две десетилетия от публикуването на доклада на комисията Брунтланд „Нашето общо бъдеще”, след който навлезе в употреба понятието устойчиво развитие. Този период се оказва недостатъчен, за да може да се стигне до единно виждане за неговата същност. Тези, които се опитваха да го отъждествят с неизменност, статукво, стабилност в смисъл на липса на промени, не успяха да прозрат дълбокият му смисъл и съдържание. Устойчивото развитие не предполага запазване на съществуващия ред, на бедността, на невъзможността за достойно човешко съществуване. Напротив, това е всеобхватна стратегия за промяна, насочена, към нов основен принцип на организация на света, отчитащ от обвързаността на бъдещото икономическо развитие с разумна политика, която да поощрява защитата на околната среда. Устойчивият туризъм също така гарантира опазването и подобряването на състоянието на европейското културно и природно наследство.

Европа е водещата туристическа дестинация в света и по тази причина туризма играе важна роля за развитието на много европейски региони. Цел на политиката на сближаване е да се мобилизира напълно туристическия сектор за постигане на устойчиво регионално развитие

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

и за създаване на работни места. Европейският съюз допълва действията на държавите членки в сектора на туризма, по-специално чрез насърчаване на конкурентоспособността на европейските предприятия заети в този сектор.

През последните години планираните от ЕС средства за целева подкрепа на туризма по линия на политиката на сближаване възлизат на повече от 6 млрд. евро, което представлява 1,8% от общия бюджет. От тях:

- 3,8 млрд. евро са предвидени за подобряване на туристическите услуги.
- 1,4 млрд. евро - за опазване и подобряване на състоянието на природното наследство.
- 1,1 млрд. евро - за популяризиране на природни забележителности.

Освен това изграждането на свързана с туризма инфраструктура и подобряването на туристическите услуги могат да бъдат подкрепяни и по други направления, например иновации, насърчаване на малки и средни предприятия, приложения на информационните технологии и човешкия капитал.

В Съобщението на Европейската комисия - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм са посочени **принципите за постигане на конкурентоспособен и устойчив туризъм ЕС¹⁷**, като страните трябва:

- ✓ Да се избере цялостен и **интегриран подход**, като се отчитат всички различни въздействия от развитието на туризма и се вземат под внимание при неговото планиране и бъдещото му развитие. Освен това туризмът следва да бъде добре балансиран и интегриран в цяла поредица от дейности, които имат отражение върху обществото и околната среда.
- ✓ **Дългосрочно планиране** – Устойчивото развитие е свързано с полагането на грижи за нуждите на бъдещите поколения, както и за нуждите на нашето поколение. Дългосрочното планиране изисква способност за продължителното поддържане на дадени дейности във времето.

¹⁷ Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */

- ✓ **Постигане на подходящо темпо и ритъм на развитие** – Нивото, темпото и формата на развитие следва да отразяват и да се съобразяват с характера, ресурсите и нуждите на общностите домакини и на дестинациите.
- ✓ **Ангажиране на всички заинтересовани страни** – Устойчивият подход изисква широкообхватно и ангажирано участие във вземането на решения и практическото им прилагане от всички, свързани с крайния резултат.
- ✓ **Прилагане на най-добрите налични знания** – Политиките и действията следва да се изработват в съответствие с най-новите и най-добрите налични знания. Информацията относно направленията и влиянията в туризма, както и относно уменията и опита, следва да се споделя в цяла Европа.
- ✓ **Намаляване и управление на риска** (принцип на предохранителните мерки) – Когато съществува несигурност относно крайния резултат, следва да се извърши цялостна оценка и следва да бъдат взети превантивни мерки, за да се избегне вредата за околната среда или обществото.
- ✓ **Отразяване на въздействието в цената** (потребителят и замърсителят плащат) – Цените би следвало да отразяват какво реално струват на обществото дейностите по потребление и производство. Това се отнася не само до замърсяването, но опира и до таксата за ползване на съоръжения, за които имат значителни разходи за управление.
- ✓ **Когато е необходимо, установяване и уважаване на граници** – Капацитетът, с който разполагат отделните места или по-големи райони за прием на туристи, трябва да бъде определен, и то с готовност и възможност, когато и където това е необходимо, да бъде ограничено развитието на туризма и обемът на туристическия поток в конкретен район.
- ✓ **Предприемане на текущ мониторинг** – Устойчивостта е преди всичко разбиране на въздействията и постоянно обострено към тях внимание, така че да е възможно да бъдат направени необходимите промени и подобрения.

Каква е ролята на Европейската комисия за устойчивото развитие на туризма?

Дневният ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм направлява бъдещите действия на Комисията и страните-членки на ЕС в областта на туризма и във всички други сфери на политиката, които оказват влияние върху туризма и неговата устойчивост.

Европейската комисия прилага инициативите на европейско равнище чрез постъпателен подход, предоставяйки на заинтересованите от туризма страни добавена стойност на европейско равнище, като в същото време се спазва разделението на компетенциите, така, както са заложи в Договора.

Комисията продължава своето сътрудничество със съседни страни (Източна Европа и региона на Средиземноморието и Близкия изток), както и със страните, включени в Европейската политика за добросъседство (ЕПД), в областта на туризма и продължава да поддържа развиващите се страни с нисък или среден доход чрез чуждестранно пряко инвестиране от ЕС и смесени дружества в сферата на туризма.

Европейската комисия се стреми към постигането на по-голяма прозрачност и признаване на добри практики от страна на европейските граждани и на обществото и към увеличаване на знанията и разбирането на практиките, които свързват устойчивостта и конкурентоспособността по начин, който спомага за взаимното им укрепване.

Комисията продължава да се стреми към привличането на вниманието на онези участници, които творят знания (напр. университети, изследователски центрове и обществени или частни центрове за научни наблюдения) към предизвикателствата за устойчивостта на европейския туризъм. Тя подкрепя тяхното сътрудничество и насърчава предоставянето на формално и неформално туристическо обучение. Тя въпреки проблемите от Ковид пандемията и войната окуражава мобилността в Европа чрез подкрепата за транс-национално обучение и заемане на работни места, за обмяна и разработването на методи за обучение, материали и учебно съдържание, включително интеграцията на принципите на устойчивостта в програмите за обучение.

Ангажиментите на местно и национално ниво се подкрепят основно чрез установяване на партньорства между различните видове дестинации (напр. селски, крайбрежни, планински, градски), ангажирани в посока управление на устойчиви дестинации, установени от първосъздателите и отворени за участие от страна на всички заинтересовани страни.

Европейската комисия подкрепя укрепването и създаването на платформи – също и чрез използването на нови технологии – където извлечените от добрите и лошите практики уроци могат да бъдат споделени и където сътрудничеството между туризма и други, свързани с него сектори, може да бъде подобро.

Насърчаването на обмяна на добри практики в посока устойчиво управление на дестинации (напр. работа по проблема за сезонния характер и продължителността на туристическия сезон) може да допринесе значително за повишаване конкурентоспособността на туристическите дестинации. Тези платформи биха могли да позволят един по-специфичен подход, отразяващ териториалните и икономическите характеристики на дестинациите.

Годишният Европейски туристически форум също предоставя платформа, където всички заинтересовани страни могат да обменят възгледи и да усилят своето сътрудничество по проблемите, свързани с връзката между устойчивост и конкурентоспособност на Европейския туризъм.

Потребността да се установи по-бързо и по-добре какво е туристическото развитие в Европа може да бъде удовлетворена донякъде чрез събирането и предоставянето на статистически и географски данни, а частично и чрез дейността на съществуващите или създадените нови центрове за научно наблюдение. Тази информация би могла да улесни мониторинга на ключовите предизвикателства, особено онези, които са от значение за малките и средни предприятия и които са свързани с наемането и сезонността.

Как да се мобилизират финансовите инструменти на ЕС?

Европейската комисия осъзнава нуждата от финансова помощ на заинтересованите страни с цел да се насърчи изпълнението на дневния ред. На европейско равнище вече са налице възможности, като например възможността за държавите-членки и всички региони да финансират туристически проекти чрез Европейския фонд за регионално развитие.

Устойчивите и иновативни туристически практики са вече открити като приоритетен критерий за различните цели на различните европейски финансови инструменти – в частност на фондовете на политиката на сближаване (Европейския фонд за регионално развитие и Европейския социален фонд), Европейския фонд за земеделие за развитие на селските райони, Европейския фонд за рибно стопанство, Програма Хоризонт на ЕО за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (при която ключовият приоритет по отношение на промените на климата включва влиянието върху туризма) е с особено значение за неговото развитие през изтеклия програмен период. Рамковата програма за конкурентоспособност и иновация (РПКИ) също подкрепяше конкурентоспособността на предприятията в ЕС, и по-специално на малките и средни предприятия. Комисията улеснява и

разпространението на знания относно начина, по който съществуващите финансови инструменти са били и могат да бъдат използвани за тази цел от различните заинтересовани от туризма страни.

Защо устойчивостта и конкурентоспособността в политиките на Комисията са поставени на преден план?

Няколко съществуващи европейски политики и действия могат да имат силно влияние върху туризма и неговата устойчивост и могат да дадат значителен принос при справянето с ключовите предизвикателства. Това са основните политики като: околна среда, транспорт, заетост и изследователска дейност. Те могат да имат различно въздействие върху различни територии, поради техните специфични характеристики. Ето защо Комисията взема и ще продължи да взема предвид нуждите на тези различни територии.

Мащабният отговор от страна на заинтересованите страни на процеса на консултации относно бъдещето на морската политика на ЕС показва техния интерес и подкрепа за действията на равнище ЕС в посока по-устойчив и конкурентоспособен морски и крайбрежен туризъм.

Планинските райони се нуждаят от перспективни политики на развитие на селските райони, които интегрират едновременно изискванията за опазване на тази специфична естествена околна среда, както и устойчивото благосъстояние на нейните жители. Комисията признава нуждата от запазване на богатото природно наследство на много от тези уязвими планински територии.

Селските райони инвестират в туризъм, за да разнообразят икономиките си, което е необходимо за развитието, заетостта и устойчивото им развитие. Те предлагат реални възможности по отношение на своята атрактивност като място за живот и работа, както и по отношение на ролята си като източник на природни ресурси и високо ценени ландшафти. Това включва в себе си нуждата от гарантиране на сближаването и синергията в Общностните политики и запазването на околната среда, а и защитата на селския ландшафт.

Туризмът може също така да допринесе за устойчивото развитие на градските райони чрез подобряване на конкурентоспособността на бизнеса, задоволяване на социалните нужди и запазване на културната и природна околна среда. За да бъдат успешни във всички тези области градските дестинации трябва да предприемат глобален подход, който се базира на

принципите на устойчивото развитие и е признат и подкрепен от обществените политики на всички равнища, включително на европейско равнище.

За да се развива успешно туризмът е необходимо да се стимулират иновациите и развитието на технологиите в микропредприятията и МСП, така че те да могат по-ефективно да пускат на пазара своите продукти и да популяризират важните за тях дестинации.

Важно е да се отбележи, че осъществяването на по-координиран подход към научноизследователската и развойна дейност и насърчаването на иновативните продукти и услугите ще допринесе значително за устойчивостта на туристическия сектор. Трябва да се знае още, че развитието на туристическата индустрия е пряко свързано с насърчаването на енергийната ефективност и възобновяемите енергийни технологии.

Напредъкът към по-устойчив туризъм зависи от съгласуваните усилия на различни заинтересовани страни: международни агенции, национални и местни правителства, органи и др. Въпреки това, туристическият бизнес и по-специално – туристическите микро и малки предприятия (ММП), които съставляват 75% от общия брой компании от този бранш в Европа, имат съществена роля при насърчаването и развитието на устойчивия туризъм. Останалите заинтересовани страни имат повече направляваща и подпомагаща роля; стремят се да установят благоприятна среда за превръщане на предприятията в по-устойчиви. Като цяло, именно туристическите предприятия привличат инвестиции, разработват нови туристически продукти, предоставят услуги, създават работни места и генерират приходи. И основните изисквания за постигане на по-устойчив туризъм от страна на туристическите предприятия е с действията си да поемат отговорност към околната среда, към служителите си и местната общност.

Заклучение

Европейската политика за туризма се нуждае от нов тласък особено след Ковид пандемията и войната в Украйна. Изправена пред предизвикателства, които изискват конкретни отговори и усилия за адаптиране, заинтересованите страни от туристическата индустрия трябва да могат да обединят усилията си и да работят в консолидирана политическа рамка, в която се вземат предвид новите приоритети на ЕС.

Предвид новите компетентности на Европейския съюз в областта на туризма се определя амбициозната рамка за превръщането на европейския туризъм в конкурентоспособна, модерна, устойчива и отговорна индустрия. Действията на ЕС допълват политиките на държавите-членки и имат за цел да координират работата, като определят мерките, допринасящи за създаване на действителна добавена стойност на туризма за Европа. Успехът на разработваната общинска стратегия зависи от степента на ангажираност на всички заинтересовани страни на територията на община Стамболово и от тяхната способност да работят заедно за осъществяването на определените в нея цели.

В бъдеще Европейската комисия ще продължи да полага усилия за редовно, бързо и прозрачно обмяна на мнения с държавите-членки и с туристическата индустрия относно инициативи, които имат отношение към туризма. Публичните администрации от своя страна ще могат да информират редовно различните заинтересовани страни на национално и регионално равнище относно европейските инициативи и практики и новите изисквания към тях.

България като член на ЕС има необходимия потенциал за развитие на туризма, но утвърждаването ѝ като световна туристическа дестинация, привличаща платежоспособни туристи изисква доста сериозни и целенасочени усилия от страна на частният бизнес, на държавата и на общините. Приоритетно усилията трябва да се насочат в три основни направления.

- 1) Преди всичко те трябва да бъдат насочени към туристическия продукт, като се развива не само традиционния, но се акцентира и на неговите нови алтернативи, като – кулинарен, културен, семинарен, приключенски, екологичен, био и др.
- 2) В областта на маркетинга – към приложение на маркетинговите инструменти за сегментиране на туристическия пазар, избор на целеви пазари и на подходящ начин за позициониране на туристическия продукт на тях.

- 3) Третото направление е въвеждането на нови технологии и обучението на кадри работещи в туризма на фона на общото изискване за преход към иновативна и устойчива икономика.

Източници на информация:

- Божинова, М. Барьерите пред туристическия бизнес // сп. Икономика, бр. 3, 2005,
- Велинова, Д. България и стратегията от Лисабон, „Банки. Инвестиции.Пари”;
- Гор, Ал, „Застрашената земя”, УИ „Св.Кл.Охридски”, „1995;
- Евростат, Tourism — Overview;
- Закон за туризма в България;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 9, 03-10. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 11, 18-24. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 12, 25-31. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 14, 08-14. април. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 19, 13-19. май. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 25, 24-30. юни. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 28, 15-21. юли. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 33, 19-25. август. 2006;
- Кларк, Г. Заедно с жестоката конкуренция в ЕС, отново се размахва “ДДС секира” над туризма. сп. Икономика, бр.1, 2006;
- Подкрепа от ЕС за туризма — необходимост от нова стратегическа ориентация и подобър подход на финансиране;
- Световна организация по туризъм към ООН, методологически бележки към статистическата база данни за туризма;
- Сп. Туризм и отдых, Год. IV, бр. 2, март-април 2005;
- Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */
- Устойчивото развитие и проблемите на българския туризъм.

Интернет източници:

<http://kulinari.net/>

<https://www.bg-ikonomika.com/2012/11/91.html>

<http://geografia.kabinata.com/30.htm>

<https://www.investor.bg/a/332-ikonomika-i-politika/100274-problemite-v-turizma-prodalzhavat-da-sa-infrastrukturata-i-ruskite-vizi>

https://www.studentskigrad.eu/index.php?option=com_content&view

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2021-05/rezyume_dulgosrochno.pdf

Проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията”, финансиран от Оперативна програма „Добро управление”

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2019-10/ministry_of_tourism_turisticheski_tendencii_p2_2020.pdf

http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/16/16-54_V_Banabakova_I_Ionova.pdf

<https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/eu-support-in-tourism-27-2021/bg/>

<http://www.prokarstterra.bas.bg/geo21/2005/1-05/pp51-55.html>

<https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/informaciya-za-leten-sezon-2022>

Това проучване е създадено във връзка с изпълнението на проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията“ с бенефициент „Съюз за възстановяване и развитие“ – Хасково и партньор Община Стамболово. Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от „Съюз за възстановяване и развитие“ – Хасково и при никакви обстоятелства не може да се счита, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и/или на Управляващия орган.